

REDAKCJA
DAWID KOBYLAŃSKI

NAUKI HUMANISTYCZNE
I SPOŁECZNE
W PERSPEKTYWIE
INTERDYSCYPLINARNEJ

TOM VII

ARCHAEOGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

NAUKI HUMANISTYCZNE
I SPOŁECZNE
W PERSPEKTYWIE
INTERDYSCYPLINARNEJ

TOM VII

REDAKCJA NAUKOWA
DAWID KOBYLAŃSKI

REDAKCJA
DAWID KOBYLAŃSKI

NAUKI HUMANISTYCZNE
I SPOŁECZNE
W PERSPEKTYWIE
INTERDYSCYPLINARNEJ

TOM VII

KOMITET REDAKCYJNY:

DAWID KOBYLAŃSKI (PRZEWODNICZĄCY)
DR INŻ. RAFAŁ ŚPIEWAK
PIOTR BIAŁKOWSKI
ALEKSANDRA BOGUSZ
ADRIAN WASILEWSKI
MAGDA ZALEWSKA

REDAKCJA TECHNICZNA

BEATA CHMIELEWSKA
PATRYK KOS
MATEUSZ KOSZELUK
RAFAŁ MINIERSKI
MAŁGORZATA BUDNIK-MINERSKA

RECENZJA

DR KAROL DĄBROWSKI
DR PAWEŁ FALENTA
DR MICHAŁ STACHURSKI

KOREKTA REDAKTORSKA, SKŁAD I PROJEKT OKŁADKI
KAROL ŁUKOMIAK

© COPYRIGHT BY AUTHORS & ARCHAEGRAPH

ISBN: 978-83-67959-16-2

WERSJA ELEKTRONICZNA DOSTĘPNA NA STRONIE INTERNETOWEJ WYDAWCY:
www.archaeograph.pl

ARCHAEGRAPH
Wydawnictwo Naukowe

ŁÓDŹ, WRZESIEŃ 2023

SPIS TREŚCI

PRZEDMOWA.....	6
WYBRANE PROBLEMY ARCHEOLOGII HISTORYCZNEJ I NOWE NURTY ARCHEOLOGICZNE.....	7
SANDRA PACZKOWSKA	
JĘZYKOWE OBLCZE STRAJKU KOBIET.....	15
JUSTYNA KOCIEMBA-ŻULICKA	
PRIMACY OF EU LAW OVER NATIONAL CONSTITUTIONS FROM THE EUROPEAN AND NATIONAL PERSPECTIVES.....	42
KAMIL SZOSTAK	
THE PRINCIPLES OF JURISDICTION IN PUBLIC INTERNATIONAL LAW FROM THE POLISH AND MALTESE PERSPECTIVE.....	59
KAMIL SZOSTAK	
BEZPIECZEŃSTWO EKONOMICZNE KRAJOWYCH PRZEDSIĘBIORSTW DZIAŁAJĄCYCH W SEKTORZE MAGAZYNOWYM BRANŻY TŚL PO KRYZYSACH LAT 2019-2022	69
ŁUKASZ JANKOWSKI	
WPŁYW EPIDEMII COVID-19 NA GOSPODARKĘ POLSKI.....	83
ALEKSANDRA KUTYPA	

PRZEDMOWA

Z przyjemnością przedstawiamy Państwu tom VII monografii, wydany w ramach serii wydawniczej *Nauki humanistyczne i społeczne w perspektywie interdyscyplinarnej*, na który składa się sześć autorskich rozdziałów. Publikacja powstała w wyniku współpracy badaczy z różnych polskich ośrodków akademickich. W niniejszym tomie można znaleźć opracowania przedstawiciele: Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytetu Łódzkiego oraz Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.

Głównym celem przygotowania niniejszej publikacji było stworzenie młodym (lecz nie tylko) badaczom przestrzeni do prezentacji swoich kierunków badawczych oraz naukowych zainteresowań. Tak sformułowany wielowymiarowy oraz szeroki temat monografii umożliwił zgromadzenie w jednym miejscu naukowców reprezentujących różne dyscypliny naukowe.

W imieniu komitetu redakcyjnego chciałbym przekazać szczególne słowa uznania recenzentom artykułów i podziękować za poświęcony czas i wszystkie cenne uwagi, które wpłynęły na wysoką wartość merytoryczną tomu. Mamy nadzieję, że publikacja ta stanie się motywacją i inspiracją dla młodych badaczy do dalszej pracy naukowej.

Komitet Redakcyjny

WYBRANE PROBLEMY ARCHEOLOGII HISTORYCZNEJ I NOWE NURTY ARCHEOLOGICZNE

Streszczenie: Poniższy artykuł ma na celu omówienie wybranych problemów archeologii historycznej w okresie ostatniego półwiecza. W tekście zostały poruszone kwestie nadmiernej typologizacji i klasyfikacji bez dalszej interpretacji źródeł archeologicznych, traktowania źródła archeologicznego jako drogi do poznania przeszłości, poszanowania doktryny konserwatorskiej oraz przekazywania specjalistycznej wiedzy kolejnym pokoleniom. W artykule zostały omówione także nowo powstałe nurty występujące w archeologii współczesnej, tj. badanie krypt w kontekście kultury funeralnej, archeologia gender oraz archeologia ciała.

Słowa kluczowe: archeologia historyczna, problemy archeologii, nurty archeologiczne, kultura funeralna, typologizacja

WSTĘP

Okres ostatniego półwiecza archeologii historycznej zawiera w sobie aspekty charakterystyczne nie tylko dla badań wspomnianego okresu, lecz dla całej archeologii polskiej. Poniżej przedstawione są wybrane problemy występujące w polskiej archeologii historycznej oraz analiza rozwoju nowych nurtów w czasach współczesnych.

WYBRANE PROBLEMY ARCHEOLOGII

Archeologię badań średniowiecza i nowożytności w ostatnim półwieczu charakteryzują pewne problemy, które powtarzają się na przestrzeni dekad.

Za jeden z najbardziej uwidoczniionych można wskazać przywiązanie archeologii do nad wyraz skomplikowanej i często sztucznie stworzonej, więc tym samym zbędnej, klasyfikacji i typologizacji źródeł archeologicznych [Kajzer 2000]. Należy dodać, iż nie jest to problem obecny jedynie w archeologii badań nad średniowieczem i nowożytnością w ostatnim półwieczu, lecz umiłowanie schematyzmu kulturowane jest również w obecnych czasach w całej archeologii polskiej. Jest to problem na tyle powszechny, iż stwarza zagrożenie włączania archeologii jako nauki w dziedzinę matematyczno-statystyczną, często ignorującą analizę i interpretację aktywności człowieka w przeszłości. Widocznym jest, iż badacze polscy obrali pewnego rodzaju strukturę naukową, która niestety bywa kończona po rozdzieleniu, opisanu i sklasyfikowaniu materiału archeologicznego, bez dalszej kontynuacji w postaci interpretacji, bądź reinterpretacji znanych wcześniej zjawisk.

Klasyfikacja i typologizacja powinna być jedynie drogą do poznania człowieka, nie celem archeologii samej w sobie. Bezmyślne tworzenie opisów, bez ich dalszej analizy, zmusza archeologię do przybrania pozy nauki ścisłej, matematyczno-przyrodniczej. Jako nauka humanistyczna, archeologia powinna zawsze traktować człowieka z jego wytworami pierwszorzędnie, a nauki ścisłe jako środek do jego poznania.

Kolejnym występującym problemem jest sposób traktowania źródła archeologicznego. Mamzer [2000] podkreśla powszechnie dominujący materializm w całej archeologii polskiej bez względu na badany okres. Założenie, iż zbadać można jedynie to, co materialnie uchwytnie występuje w archeologii polskiej już od ostatniego półwiecza. Obecnie, można zauważyć, iż założenie to powoli zanika, lecz nadal stanowi silne zagrożenie dla archeologii jako nauki humanistycznej. Materializm archeologiczny jest podstawą do nadmiernej klasyfikacji i typologizacji. Zawiera w sobie także z góry założoną niemożliwość zbadania wielu kluczowych aspektów kultury. Archeologia, badając kulturę jako organizm składający się z wielu czynników, nie może brać pod uwagę jedynie materialnych źródeł archeologicznych, tracąc tym samym cechy z pozoru jedynie nieuchwytnie, które mogą jednak zostać pozyskane innymi drogami poznania. Założenie tezy wyłączności artefaktów materialnych stanowi zagrożenie niepełnej interpretacji działalności człowieka w przeszłości oraz nie pozwala na pozyskanie kompletnych wniosków dotyczących badanego zjawiska.

Następną istotną kwestią jest poszanowanie doktryny konserwatorskiej [Kajzer 2000]. Problem ten występował w archeologii od wielu dekad i niestety nadal ma miejsce w czasach współczesnych. Ignorowanie zasad doktryny

konserwatorskiej wynika z wielu czynników, rozpoczynających się od bezrefleksyjności, aż do kwestii finansowych i nacisków osób trzecich, np. celem przyspieszenia zakończenia projektu inwestycyjnego. Jednym z niezliczonych przykładów niewdrażania zaleceń konserwatorskich jest zamek w Papowie Biskupim [Wiewióra 2013]. Unikutowa krzyżacka budowla znajdująca się na ziemi chełmińskiej niszczeje ze względu na panujące warunki środowiskowe powodujące zawilgocenie zabytku oraz degradację biologiczną spowodowaną bujną roślinnością rosnącą na koronie murów. Tym samym, obiekt wpisany do rejestru zabytków nie tylko ulega rozkładowi, lecz stanowi zagrożenie katastrofy budowlanej. Papowo Biskupie jest jednym z najlepiej ilustrujących przykładów ignorowania zaleceń konserwatorskich, a tym samym zasad Karty Weneckiej z 1964 r., co skutkuje niemożnością prowadzenia dalszych badań archeologicznych na danym terenie, uniemożliwia rekonstrukcję obiektu oraz przetrwanie wartości poznawczej zabytku.

Ostatnim z wybranych problemów w archeologii, występującymi również w archeologii ostatniego półwiecza, jest problem kształcenia ekspertów [Kruppé 2000]. Proces kształcenia kadr oparty jest na systemie edukacji, często niewprowadzającym w sposób rzetelny badaczy, którzy dopiero ukończyli studia archeologiczne, co często widoczne jest w brakach merytorycznych, jak i metodyce prac wykopaliskowych. Tym samym, schematyzm działania wraz ze skomplikowaną biurokracją, jak i mnogość typologizacji potrafi znacząco zniechęcić młodych badaczy do dalszego rozwoju oraz uczestnictwa w archeologii. Skostniałość systemu archeologii polskiej skutkuje nawet pewnego rodzaju zacofaniem w stosunku do np. archeologii anglosaskiej, w której zamiast surowych opisów ceni się wnioski, a nawet same hipotezy, często niepotwierdzone, lecz rzucające światło na nowe możliwe interpretacje. Nauczanie logicznego, lecz konstruktywnego krytycznego myślenia powinno być priorytetem podczas kształcenia przyszłych archeologów, co w połączeniu z zarówno teoretycznym, jak i praktycznym wdrożeniem do praktykowania nauki, przyniosłoby pozytywne efekty kształcenia. Mityzacja archeologii występująca w kulturze popularnej nierzadko stanowi zachętę dla młodych ludzi, która jest niesłusznie deprecjonowana przez system kształcenia, który niekiedy eliminuje nie tylko chęć, lecz pasję młodych badaczy.

WYBRANE NURTY BADAŃ W ARCHEOLOGII

W archeologii w okresie od minionego półwiecza do czasów współczesnych można zauważyć pewną zmianę badawczą, charakteryzującą

się pragnieniem poznania kwestii niematerialnych przy wykorzystaniu źródeł archeologicznych, które są traktowane jako droga do poznania, nie jako cel archeologiczny.

Kultura funeralna jest przykładem badania zwyczajów i wierzeń danej społeczności na przykładzie pozyskiwanego materiału źródłowego z krypt grobowych. Opublikowane badania krakowskich krypt w książce pt. *Krypty grobowe kościoła pw. Św. Franciszka z Asyżu w Krakowie w świetle badań interdyscyplinarnych* [Drażkowska 2020] oraz na terenie Polski i Litwy w publikacji *Kultura funeralna elit I Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku na terenie Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Próba analizy interdyscyplinarnej* [Drażkowska 2015] stanowią zbiór nowożytnych praktyk obrządku pogrzebowego osób duchownych oraz świeckich.

Mnogość materiału archeologicznego pozyskiwanego w badaniach nad kulturą funeralną pozwala na przebadanie kwestii, które z pozoru mogą się wydawać nieuchwytnie archeologicznie. Wydobyty z krypt materiał archeobotaniczny pozwala na analizę współistnienia człowieka z otaczającym go środowiskiem. Badanie kwestii wykorzystywania roślin w praktykach pogrzebowych nie kończy się jedynie na wyodrębnieniu poszczególnych gatunków roślin podczas analizy paleobotanicznej, lecz analiza ta jest początkiem do odtworzenia motywów, jakimi kierowali się ówcześni ludzie w doborze poszczególnych rodzajów roślin. Pozycje *Kwiaty w ostatnią drogę* [Galera i in. 2008] oraz *Rośliny w wierzeniach i zwyczajach ludowych. Słownik Adama Fischera* [Kujawska i in. 2016] dotyczą problematyki stosowania gatunków roślin w praktykach pogrzebowych na podstawie ich używania również w życiu codziennym, w tym w szczególności lecznictwie, lecz także ich zakorzenieniu w lokalnej kulturze duchowej.

Analiza badanego materiału archeologicznego potrafi również przyczynić się do poznania kwestii związanymi nie tylko ze zwyczajami, lecz także symboliką. Artykuł *Świat już pożegnali, nie za umarłych, ale za śpiących trzeba (ich) mieć". Poduszki jako element wyposażenia grobowego* [Drażkowska 2007] omawia wykorzystanie z pozoru zwykłego elementu wyposażenia grobowego o funkcji praktycznej w kontekście duchowo-religijnym. Inne publikacje związane z badaniem poduszek trumiennych oraz ich wypełnienia roślinnego, tj. *Plant Identification and Significance in Funeral Traditions Exemplified by Pillow Filling from a Child Crypt Burial in Byszewo* [Jarosińska i in. 2019] oraz *Pochówki*

trumienne z krypty kościoła w Niepruszewie – wyniki prac antropologicznych [Wrzesińska 2010] pozwalają na identyfikację różnic i podobieństw w praktykach pogrzebowych w zależności od wieku, płci i statusu społecznego osoby zmarłej.

W archeologii polskiej w ostatnim czasie pojawiły się nowe nurty występujące wcześniej w archeologii zachodniej. Za przełom w rozumieniu archeologii nie tylko jako nauki, lecz drogi poznania niematerialnych aspektów życia codziennego ówczesnych społeczności są prace dotyczące tematyki pojmowania ról społecznych w odniesieniu do płci. Siembora [2013] w swoim artykule *Kulturowa granica płci. Perspektywa gender w metodologii badań archeologicznych* omawia płęć w znaczeniu kulturowym, a tym samym postrzeganie narzuconych norm społecznych w poszczególnych społeczeństwach. Pozycja *Wykluczeni z przeszłości – kobiety i „dzicy” w archeologii i antropologii* [Stępnik 2013] interpretuje sytuacje mniej uprzywilejowanych grup społecznych w okresach panującego patriarchatu z odniesieniem zarówno do płci, pochodzenia oraz prestiżu społecznego. Archeologia gender oraz archeologia feministyczna nie są jedynymi nurtami rozwijanymi w XXI w., bowiem w ostatnich latach powił się nurt archeologii ciała. Praca o tym samym tytule [Matczak 2013] analizuje postrzeganie ciała ludzkiego, jego znaczenia oraz związane z nim rytuały w znaczeniu kulturowo-społecznym.

ZAKOŃCZENIE

W archeologii ostatniego półwiecza zostały sklasyfikowane problemy, które nierzadko występują również w czasach współczesnych. Za aspekty stwarzające największe zagrożenie dla rozwoju nauki można uznać nadmierną klasyfikację i typologizację bez późniejszej analizy pozyskanych danych, sposób traktowania źródła archeologicznego w sposób czysto materialny bez interpretacji nienamacalnych, lecz związanych z nim zjawisk kulturowych, nieposzanowanie doktryny konserwatorskiej oraz występujący niewystarczający system kształcenia ekspertów. W ciągu ostatnich minionych lat widoczna staje się natomiast zmiana kierunku badań poprzez nowo powstałe nurty, tj. archeologia gender, archeologia feministyczna oraz archeologia ciała, które omawiają postrzeganie płci, norm społecznych oraz innych zjawisk kulturowych związanych z wierzeniami i symboliką. Problemy badawcze często weryfikowane są poprzez analizę źródeł archeologicznych, które coraz częściej stanowią bazę do

poznania niematerialnych praktyk kulturowych, czego przykładem są badania krypt, które są podstawą do studiów dot. kultury funeralnej nowożytnych społeczeństw.

BIBLIOGRAFIA

Drażkowska A.

- 2007 Świat już pożegnali, nie za umarłych, ale za śpiących trzeba (ich) mieć. Poduszki jako element wyposażenia grobowego, [w:] *Środowisko Pośmiertne Człowieka. Funeralia Lednickie – spotkanie 9*, red. W. Dzieduszycki, J. Wrześniński, Poznań, s. 411-417.
- 2015 *Kultura funeralna elit I Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku na terenie Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Próba analizy interdyscyplinarnej*, Toruń.
- 2020 *Krypty grobowe kościoła pw. Św. Franciszka z Asyżu w Krakowie w świetle badań interdyscyplinarnych*, Toruń.

Galera H., Jurkiewicz E., Sudnik-Wójcikowska B.

- 2008 *Kwiaty w ostatnią drogę*, Warszawa.

Jarosńska M., Nowak S., Noryskiewicz A. M., Badura M.

- 2019 *Plant Identification and Significance in Funeral Traditions Exemplified by Pillow Filling from a Child Crypt Burial in Byszewo*, "Analecta Archaeologica Ressoiviensia", vol. 14, s. 187-197.

Kajzer, L.

- 2000 *Z problematyki rozwoju archeologii historycznej w Polsce*, [w:] *Archeologia i prehistoria polska w ostatnim półwieczu: materiały z konferencji „Dorobek polskiej archeologii i prehistorii ostatniego półwiecza” w Puszczykowie koło Poznania (27-30 października 1997 r.)*, red. M. Kobusiewicz, S. Kurnatowski, Poznań, s. 471-481.

Kruppé, J.

- 2000 *Kilka uwag na tle oceny dorobku polskiej archeologii późnego średnio-wieczu i nowożytności*, [w:] *Archeologia i prehistoria polska w ostatnim półwieczu: materiały z konferencji „Dorobek polskiej archeologii i prehistorii ostatniego półwiecza” w Puszczykowie koło Poznania (27-30 października 1997 r.)*, red. M. Kobusiewicz, S. Kurnatowski, Poznań, s. 483-490.

- Kujawska M., Łuczaj Ł., Sosnowska J., Klepacki P.
 2016 *Rośliny w wierzeniach i zwyczajach ludowych. Słownik Adama Fischera*, Wrocław.
- Mamzer, H.
 2000 Kulturowe konteksty „paradygmatów” w archeologii, [w:] *Archeologia i prehistoria polska w ostatnim półwieczu: materiały z konferencji „Dorobek polskiej archeologii i prehistorii ostatniego półwiecza” w Puszczykowie koło Poznania (27-30 października 1997 r.)*, red. M. Kobusiewicz, S. Kurnatowski, Poznań, s. 537-550.
- Matczak, M.
 2013 *Archeologia ciała*, „Przegląd Archeologiczny”, nr 61, s. 51-75.
- Siembora S.
 2013 *Kulturowa granica płci. Perspektywa gender w metodologii badań archeologicznych*, [w:] *Granica w ujęciu nauk humanistycznych. Materiały z konferencji Koła Naukowego Studentów Archeologii UR*, Rzeszów, 26-27 lutego 2013, red. P. Gorazd, K. Karski, Rzeszów, s. 6-15.
- Stępiak J.
 2013 „Wykluczeni” z przeszłości – kobiety i „dzicy” w archeologii i antropologii kulturowej, „Acta Universitatis Nicolai Copernici”, t. XXXIII, s. 5-19.
- Wiewióra M.
 2013 *Studia nad średniowiecznym warsztatem budowlanym zamku krzyżackiego w Papowie Biskupim*, „Ochrona Zabytków”, nr 66, s. 189-198.
- Wrzesińska A.
 2010 *Pochówki trumienne z krypty kościoła w Niepruszewie – wyniki prac antropologicznych*, „Studia Lednickie”, t.10, s. 243-246.

SELECTED ISSUES IN HISTORICAL ARCHAEOLOGY AND NEW ARCHAEOLOGICAL TRENDS

Summary: The following article aims to discuss selected problems of historical archaeology over the last half century. The text addresses the issues of over typologisation and classification without further interpretation of archaeological sources, the treatment of the archaeological source as a pathway to knowledge of the past, respect for conservation doctrine and the transmission of specialist knowledge to the next generation. The article also discusses newly emerging trends occurring in contemporary archaeology, i.e. the study of crypts in the context of funerary culture, gender archaeology and archaeology of the body.

Keywords: historical archaeology, problems of archaeology, archaeological trends, funeral culture, typologisation

JUSTYNA KOCIEMBA-ŻULICKA

WYDZIAŁ PEDAGOGICZNO-ARTYSTYCZNY W KALISZU
UNIwersytetu IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

JĘZYKOWE OBLICZE STRAJKU KOBIET

Streszczenie: Niniejszy tekst jest próbą skomentowania zjawisk językowych, które towarzyszyły demonstracjom strajku kobiet w 2020 roku. Analizie zostały poddane hasła znajdujące się na transparentach przygotowanych przez manifestantów. Materiał został zawężony do sloganów z okolic Ostrowa Wielkopolskiego i Kalisza, a jego dobór można uznać za reprezentacyjny. W artykule wykazano, że język strajku kobiet był wulgarny, zastosowano słownictwo przemocowe, zaprzeczające komunikacji, a język pokazany na planszach był kontekstowy. Elementami transparentów bywają także personalne ataki i oskarżenia wobec przedstawiciela władz. Nie zabrakło odwołań do kultury, rymowanek, czy memów. Dosadność haseł na transparentach może być przykładem ewolucji języka – uczestnikami manifestacji byli głównie ludzie młodzi, co mogło przyczynić się do użycia bardziej dosadnego i bardziej codziennego języka. Język, z jednej strony scalał grupę manifestantów, a z drugiej dzielił na „swoich” i „obcych”. Wyrażał też negatywne emocje protestujących – gniew, bezsilność, strach. Artykuł jest głosem w dyskusji na temat mowy nienawiści, brutalizacji i wulgaryzacji wypowiedzi w przestrzeni publicznej.

Słowa kluczowe: strajk kobiet, brutalizacja języka, mowa nienawiści

STRAJK KOBIET JAKO ZJAWISKO KULTUROWE

Strajk Kobiet to akcje protestacyjne, które od jesieni 2020 roku odbywają się w niektórych miastach Polski do dziś. Najintensywniejsza fala manifestacji wywołanej orzeczeniem Trybunału Konstytucyjnego¹ przetoczyła się po Polsce w ostatnim tygodniu października 2020 roku jako odpowiedź na zastrzeżenie prawa aborcyjnego. Strajk miał charakter spontaniczny, realizowany

¹ Wyrok i jego uzasadnienie jest dostępne na stronie Internetowy Portal Orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego [Net 7].

był przez działaczki, które były przyczyną powstawania demonstracji również w mniejszych miastach. Czasowo, właśnie jesienią 2020 roku, protest nasilił się i stał się bardzo żywiołowy. Była to wielka akcja uliczna, która dała jej uczestnikom poczucie integracji, przełamania lęku wyjścia na ulicę i posługiwania się językiem ulicy. Strajk Kobiet był pokazaniem olbrzymiej frustracji – zabrakło miejsca na chęć rozmowy, język był brutalny [Chaciński 2020; Puculek 2020] i pełen wulgaryzmów². Protestujący chcieli być zauważeni za wszelką cenę – media szeroko komentowały to, co działo się na ulicach³. Najczęściej były to wypowiedzi mało obiektywne, piszący stawali po jednej ze stron sporu. Dziennikarze i osoby uczestniczące w demonstracji już w samym jej nazywaniu stosowały manipulację, pisząc o „marszu”⁴, „spacerze”⁵ czy „pochodzie”⁶, choć z burzliwym protestem znaczeniowo synonimy te miały niewiele wspólnego⁷.

CEL I MATERIAŁ

Celem mojego artykułu jest przyjrzenie się językowi, który towarzyszył demonstracjom w Kaliszu i w Ostrowie Wielkopolskim a także przedstawienie analizy sloganów, pojawiających się na planszach. Analiza haseł jest oparta na własnych obserwacjach, na podpatrywaniu najbliższego otoczenia. W moim przekonaniu niemożliwe jest sprawdzenie wszystkich treści, jakie pojawiały się na proteście, a analiza haseł wybranych przez mnie ma być głosem w dyskusji na temat języka Strajku Kobiet. Podglądając wypisane na kartonach komentarze, chciałam sprawdzić, czy język, jakim posługiwali się pikietujący jest wulgarny i na ile wypowiedzanie się publiczne miesza się ze słownictwem codziennym. Chciałam również wykazać, że agresywny język Strajku kobiet był przełamaniem granicy w mówieniu publicznym: był parodiujący, osoby manifestujące spontanicznie komentowały orzeczenie TK, także korzystając z istniejących rymowanek i cudzych wypowiedzi.

² Przeciwno używaniu wulgaryzmów ostro wypowiedziała się Anna Cegiela [2020].

³ Sposób zakrzywiania rzeczywistości w mediach jako oszustwo diagnozują Beata Burska-Ratajczyk i Radosław Burski [2022: 321-337].

⁴ Na stronie [Bukłaha 2018] tytuł wprowadzający do galerii zdjęć brzmi „Brak legalnej aborcji zabija. Marsz Strajku Kobiet przeszedł ulicami Warszawy”.

⁵ Na stronie [Net 8] redakcja informuje o tym wydarzeniu słowami: „Spacer w ramach Strajku Kobiet we Wschowie. Wczorajsza inicjatywa nie spotkała się z tak dużym odzewem jak w październiku”.

⁶ Marta Ciastoch [2020] używa tego określenia, pisząc: „Z centrum pochod udał się pod zabezpieczony przez policję dom Jarosława Kaczyńskiego. Nie wszystkim udało się dojść pod sam budynek, tłum zgęstniał już na pl. Wilsona i część manifestantów już tu zakończyła marsz”.

⁷ O tym zjawisku pisał Jerzy Bralczyk [2016].

Materiał do artykułu pochodzi z treści, które towarzyszyły manifestantom. Hasła zostały dobrane przypadkowo⁸ - myślę, że ich dobór jest reprezentacyjny⁹ i pokazuje, jak protestujący okazywali niechęć nie tylko wobec konkretnej decyzji, ale także wobec władzy.

ANALIZA HASEŁ

Z pierwszej i bardzo ogólnej obserwacji wynika, że wykorzystano zjawiska przeciwne komunikacji. Można też było zauważyć brutalizację języka w przestrzeni publicznej. Protestujący łamią tabu obyczajowe, posługując się wulgaryzmami i w ten sposób wyrażają swój gniew¹⁰. Protest jest specyficznym aktem komunikacji – jest osądowy, nerwowy i trudny do opanowania¹¹.

Przejdźmy zatem do konkretnych zwrotów i wyrażań, które pojawiały się podczas lokalnych protestów.

BUNT PRZEZ WULGARYZMY

Wulgaryzmy są to, jak pisze M. Grochowski „jednostki leksykalne, za pomocą których mówiący ujawnia swoje emocje względem czegoś lub kogoś, łamiąc przy tym tabu językowe [Grochowski 1995: 15]. Wypowiedzi wulgarne są elementem języka, które łamią tabu kulturowe i narusza normy językowe. Większość użytkowników polszczyzny wie, że korzystanie z pewnych określeń nazywających czynności fizjologiczne, seksualne, czy części ciała jest społecznie nieakceptowalne. Można więc śmiało stwierdzić, że istnieje świadomość językowa względem wulgaryzmów i ktoś, kto wypowiada się „niecenzuralnie” doskonale zdaje sobie, że łamie normy językowe i kulturowe. Wulgaryzmy są językowym elementem mowy wrogości i pogardy. Zaprzeczają temu, do czego język został stworzony, czyli uczciwej komunikacji. Zamykają drogę do rozmów, a otwierają do uprzedzeń, wykluczenia i wzajemnych oskarżeń.

⁸ Fotografie pochodzą ze stron: <http://www.fotochwilka.pl/>; <https://wlkp24.info>; <https://kalisz.naszemiasto.pl>; <https://www.twojostrow.pl>; <http://www.jamaska.pl>; <https://polityka.se.pl> [dostęp: 25.05.2021]. Nie przy wszystkich fotografiach podani zostali ich autorzy, tym samym ustalenie autorstwa było niemożliwe.

⁹ W większości miast hasła były podobne. Zależało mi jednak na wyborze spośród lokalnych. Nie sposób przeanalizować wszystkich, więc, z natury rzeczy, selekcja może wydać się subiektywna.

¹⁰ Stanowiska językoznawców na temat używania wulgaryzmów przez uczestniczki strajku są podzielone. Anna Cegięła stanowczo sprzeciwiła się wulgaryzacji języka [Cegięła 2020].

¹¹ Taką zasadę publicznego wypowiedzania się można zaliczyć do mowy niechęci, o czym pisze Barbara Sobczak [2019: 10-17].

Naczelną dewizą protestu było hasło „Wypierdalać” skierowane do władzy. W poniższym przykładzie pojawia się jako: „Zapraszam wypierdalać”. Na początku hasła pojawia się performatyw charakterystyczny dla grzecznościowego aktu mowy, jakim jest zaproszenie. Powinna zatem istnieć konwencjonalna grzeczność między partnerami rozmowy. Niestety, umieszczony po „zapraszam” wyraz oznacza natychmiastowy nakaz opuszczenia miejsca. Jest to wulgaryzm o bardzo wysokim stopniu nacechowania, jednostka leksykalna uważana powszechnie za bardzo wulgarną. Tak wyraźny apel do konkretnej grupy ludzi wyczerpuje znamiona języka nienawiści [Cegiela 2014: 7-17], sugeruje wykluczenie i jest efektem radykalnych zachowań demonstrantów. W moim odczuciu jest to przykład dziwnej gry językowej: połączenie uprzejmości wykorzystującej stereotyp dla grzeczniej dziewczynki i wulgaryzmu, który jest wyrazem ogromnej agresji słownej. Na banerze w Warszawie pojawiło się to hasło kreatywnie „przetłumaczone” na polszczyznę oficjalną, choć infantylną :”Uprzejmie prosimy uciekać prędytuko” [Net 9] lub „Czmychaj chyżo!” [Net 10] Być może jest to wprowadzenie dystansu do używania wulgaryzmów – kobiety są świadome, że korzystają z rysztokowego słownictwa, ale „Grzeczne już były” [Net 11].

Fot. 1
Źródło: [Net 16].

Fot. 2
Źródło: [Net 17].

Innym hasłem jest „Rząd tak gibki, że wchodzi nam w cipki”. Autorki wykorzystały proste rymy, które łatwo się zapamiętuje. W treści również pojawił się wulgaryzm – wykorzystano ordynarną nazwę żeńskich narządów płciowych. Użycie zdrobnienia „cipka” nie spowodowało, że wyraz ten przestał być pospolitym wulgaryzmem o względnie niskim stopniu nacechowania¹², ale określenie to jest uznawane za niestosowne nie tylko w kręgu osób kulturalnych. Slogan zawiera kpinę i negatywną ocenę działań władzy.

Fot. 3
Źródło: [Net 16].

Uczestnicy Strajku Kobiet korzystają z istniejących tekstów kultury. Nie inaczej było w przypadku hasła: „Na górze róże na dole akacje, jebać pis i konfederację”. W treści przerobiono popularną rymowankę:

Na górze róże, na dole fiołki
My się kochamy jak dwa aniołki.

Wulgaryzm o bardzo wysokim stopniu nacechowania, który można zauważyć w wierszyku, nawołuje do lekceważenia dwóch prawicowych partii, stojących w opozycji do protestujących. Tekst napisany na kartonie jest wypowiedzią nienawistną, zbudowaną na negatywnie nacechowanej relacji „my – oni”. Nietrudno stwierdzić, że wulgaryzm niedopuszczalny w przestrzeni publicznej, został wyzyskany, by stworzyć oceniające i wrogie wykrzyknienie.

¹² Szczegółowego podziału wulgaryzmów dokonał Maciej Grochowski [1995: 14-16].

Fot. 4
Źródło: [Net 16].

Kolejne hasło „**Kaczyński ty kurwo jebana przestań mi rodzinę prześladować**” odsyła do słów Zbigniewa Stonogi, polskiego przedsiębiorcy i wideoblogera, który użył ich w stosunku do ministra sprawiedliwości, Zbigniewa Ziobry [por. Net 12]. Wulgaryzmy o bardzo wysokim stopniu nacechowania, które pojawiły się na transparencie należą do mowy nienawiści. Jest to słownictwo znieważające [Grzegorzczkowska 1991: 196-201], niedopuszczalne w przestrzeni publicznej, budzi agresję. Imienny adresat jest metaforą działań całej władzy. Bezpośrednie użycie nazwiska i wskazanie winnego sytuacji to jawna dyskredytacja przeciwnika w dyskusji. Hasło pokazuje pogardę wobec przedstawiciela grupy, która przez protestujących postrzegana jest jako niekompetentna, niezaradna i nieprzyjazna. Wyraźnie zaznacza się personalny atak na przeciwnika sporu.

Fot. 5
Źródło: [Net 16].

Podczas manifestacji można było zauważyć hasła, których autorzy próbowali dokonywać eufemizacji. Tak było w wykrzyknieniu „**Obys ch...wdepnął w lego**”. Z jednej strony wulgaryzm się nie pojawił, zastąpiono wulgaryzm

o bardzo wysokim stopniu nacechowania trzema kropkami, a z drugiej strony odbiorca nie ma najmniejszych wątpliwości, że uniknięcie nazwy wprost jest udawane. Pozornie zabawne hasło jest aktem słownej agresji: aktem złorzeczenia. Życzy się nieokreślonemu, ale znenawidzonemu odbiorcy cierpienia fizycznego – wszak nadeptanie na klocek jest bardzo bolesne.

W rymowance „**Koniec laby teraz cię zajebią baby**” pojawia się wulgaryzm i to on powoduje, że hasło stało się groźbą. „Zajebać” wśród wielu znaczeń ma także ciężkie pobicie lub morderstwo. Ciekawe w tym kontekście wydaje się użycie potocznego rzeczownika „laba” oznaczającego czas wolny, błogie lenistwo. „Baby”, nie kobiety, ale właśnie „baby” – swojskie, ale budzące strach swoją nieobliczalnością – przerwą relaks, by skierować swoją złość na kogoś, kto odpowiada za zmuszenie ich do aktywności strajku.

Wulgaryzmy wydawały się być inspiracją dla demonstrantów, stały się zasadą okazywania skrajnego niezadowolenia. Sfera języka, która dla przeciętnego użytkownika polszczyzny jest niepożądana, została nadmiernie oswojona.

EUFEMIZACJA PRZEZ GWIAZDKI

Warto przypomnieć, że Strajk Kobiet rozpowszechnił istniejący już znak ośmiu gwiazdek. Symbol krytyki władz stał się popularny, kiedy podczas ciszy wyborczej, przed wyborami prezydenckimi, kandydat partii rządzącej zrobił sobie zdjęcie z chłopakiem ubranym w koszulkę z ośmioma gwiazdkami. Fotografia szybko się spopularyzowała w przestrzeni internetowej, a sam znak zaistniał jako symbol sprzeciwu wobec działań władzy [Szukaj 2020]. Manifestanci Strajku Kobiet bardzo wyzyskiwali tę grafikę i wplatali w rozmaite komunikaty.

Fot. 6
Źródło: [Net 16].

Grafika z ośmioma gwiazdkami była częścią hasła „***** ** **Wyraza więcej niż 70 000 000 słów**”. Właściwe odczytanie sensu hasła, a także

intencji autora, wymaga od odbiorcy uczestniczenia w bieżących wydarzeniach politycznych a także znajomości reklamy. Gra słowna ma swoje źródło w reklamie słodczy, w której głównym sloganem jest zdanie „Wyraża więcej niż tysiąc słów” [Net 13]. Nie była to jedyna aluzja w tym hasle. Liczebnik 70 000 000 odsyła odbiorcę do sytuacji politycznej, która miała miejsce krótko przed wyborami w 2020 roku. Przedstawiciel rządu wydał polecenie, by wydrukować za kwotę 70 000 000 zł karty do głosowania na wybory które zostały przesunięte, w związku z czym karty były nieaktualne. Temat kart do głosowania, wyborów kopertowych stał się bardzo inspirujący dla internautów – tworzyli memy¹³, specyficzne grafiki¹⁴.

Chociaż hasło może budzić uśmiech i jest pozbawione wyrazów niepożądanych, pojawiły się gwiazdki. Ich odczytanie było bardzo proste – zastępowały wulgarne wyrażenie postulatywne, które wyraża negatywne uczucia nadawcy, okazuje wrogość wobec władzy i jej odrzucenie.

Fot. 7
Źródło: [Net 16].

Osiem gwiazdek pikietujący łączą z różnymi hasłami. „***** kochar pieski” to wykorzystanie i zmodyfikowanie fragmentu piosenki hiphopowej „Kodeks marki” artysty Olszakumpel [Net 6]. Wulgarny fragment tekstu utworu został zastąpiony grafiką, ale po odczytaniu zgodnym z zamiarami autora napisu zachowane będzie podobieństwo fonetyczne. Zarówno raper, jak i pomysłodawca napisu mają wysoce lekceważący, pogardliwy stosunek do przedstawicieli władz.

Jedna gwiazdka, niejako aluzyjnie, została połączona z logotypem partii rządzącej, szeregiem liter oraz znakiem rozpoznawczym strajku kobiet – błyskawicą. Powstał z tej mieszaniny dosyć łatwy do odczytania rebus, będący wyrazem uprzedzeń wobec rządzących. Błyskawica umieszczana była na

¹³ Przeglądu memów dokonała redakcja „Expressu Ilustrowanego” [Net 14].

¹⁴ Na stronie [Net 15] dostępny jest specjalnie zaprojektowany banknot.

transparentach równie często, co gwiazdki. Autorką wizualnej identyfikacji Strajku Kobiet była Ola Jesionowska [Czyż 2022]. Błyskawica ma ostrzegać przed niebezpieczeństwem, w tym wypadku przed strajkującymi kobietami, które nie widziały innego sposobu okazania niechęci wobec decyzji podejmowanych przez rząd.

„***** *** love&peace” to gra słowna, która wykorzystuje popularne hasło kultury hippisowskiego ruchu dzieci kwiatów. Pomysłodawca napisu wykorzystał fonetyczne podobieństwo zapożyczenia z języka angielskiego i werbalizacji ośmiu gwiazdek.

Fot. 8

Źródło: [Net 18].

Zawołanie z czasów wojny domowej w Hiszpanii „**No pasaran**” jest uzupełnione ośmioma gwiazdkami. Dopiero to dopełnienie pozwala odbiorcy poprawnie zinterpretować napis i upewnić się, że stwierdzenie dotyczy partii rządzącej. „No pasaran” to zapożyczenie z języka hiszpańskiego i znaczy tyle, co „Nie przejdą!”. Ciekawostką może być fakt, że zawołania tego używała bohaterka poczytnych kryminałów Remigiusza Mroza, Joanna Chyłka¹⁵ w sytuacjach wydawałoby się bez wyjścia dla dodania sobie animuszu.

Gwiazdki, choć graficzne, niewerbalne były bardzo konfrontacyjne – stanowiły apel do wszystkich, by bardzo mocno lekceważyć partię rządzącą.

¹⁵ Joanna Chyłka to adwokatka, główna bohaterka serii kryminałów napisanych przez Remigiusza Mroza

BUNT ZWERBALIZOWANY

Hasło „**Powinnam się uczyć biologii a nie walczyć o swoje prawa**” najpewniej zostało stworzone przez uczennicę. Jednym z argumentów najczęściej podnoszonych przez przeciwników strajku, było to, że w proteście biorą udział bardzo młode kobiety, co, według oponentów, obniża jego wartość. W mojej opinii decyzje, przeciwko którym powstał protest, dotyczą przede wszystkim przyszłości młodych kobiet. Uwagę na transparenecie zwraca osobowość predykatyw modalny wyrażający przymus „powinnam”. Dziewczyna została niejako przymuszona przez zaistniałą sytuację do odłożenia zajęć ważnych na rzecz walki o prawa kobiet. Nie można nie zauważyć buntu – hasło przypomina oskarżenie wobec tych, którzy odrywają uczennicę od jej podstawowego obowiązku – nauki.

Fot. 9

Źródło: [Net 16].

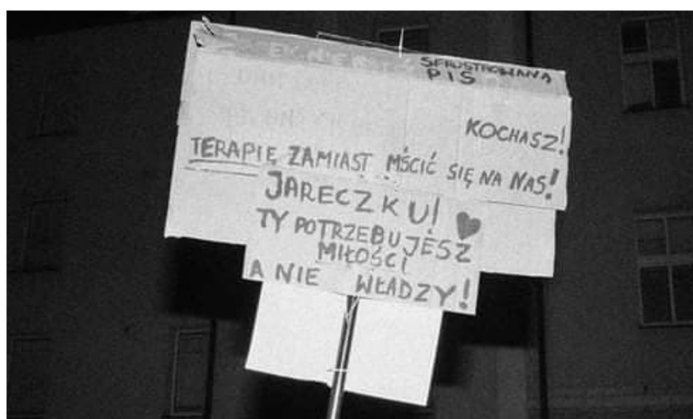
Macica to żeński narząd układu rozrodczego kobiety. W hasle „**Nie mam macicy a też mam dosyć**” wykorzystano potoczny frazeologizm „mieć macicę” jako wyrażenie synonimiczne do „być kobietą”. Rzeczownik macica pojawia się w kilku frazeologizmach potocznych, zawsze z nacechowaniem negatywnym: „mieć szal macicy” oznacza zespół napięcia przedmiesiączkowego ze zmianą nastrojów, niekontrolowanymi wybuchami gniewu, „myśleć macicą” oznacza, że kobieta podczas podejmowania decyzji kieruje się względami seksualnymi. Nazwa „macica” bywa też używana jako pogardliwe określenie kobiety. Przeczenie w powyższym hasle wskazuje, że mężczyźni również aktywnie uczestniczyli w strajku, a kolejny frazeologizm potoczny,

„mieć dość” oznacza brak motywacji do konstruktywnego działania, skrajną niechęć wobec rzeczywistości i decyzji, jakie podejmuje Trybunał Konstytucyjny.

Fot. 10
Źródło: [Net 19].

Poważne oskarżenie wybrzmiewa z napisu „**Macie krew na rękach**”. Bez wątplenia jest to mowa nienawiści skierowana wobec tych, którzy wywołali strajk. Język wrogości został tu skonstruowany na negatywnie nacechowanej relacji „my” – walczący w słusznej sprawie i „wy” – wykazujący brak zrozumienia problemu. Fraza jest konfrontacyjna, wprowadza podział społeczeństwa. Brutalizację wypowiedzi potęguje znaczenie użytego frazeologizmu. „Mieć krew na rękach” oznacza dokonanie zbrodni, za którą sprawca nie poniósł konsekwencji. Takie zastosowanie frazy wywołuje skrajnie negatywne emocje odbiorcy.

Fot. 11
Źródło: [Net 19].

Z pozoru sympatyczne, troskliwe „**Jareczku, ty potrzebujesz miłości, nie władzy**” jest w zasadzie wycinkiem języka, który może uchodzić za akt zakamuflowanej agresji słownej. Hasło rozpoczyna się bezpośrednim zwrotem do adresata – łatwego do zidentyfikowania polityka. Zdrobnienie imienia staje się, w tym kontekście, afektonimem, czyli wyrazem pieszczotliwym, stosowanym wobec osoby bliskiej, kochanej. Nadawca wyraża troskę o życie uczuciowe, odbiorcy komunikatu, jednocześnie dając nieproszoną radę, ośmieszając.

Fot. 12
Źródło: [Net 20].

Napis „**Nawet mefedron ma lepszy skład niż rząd**” odsyła odbiorcę do słownictwa narkotykowego. Nie jest to pole semantyczne dostępne przeciętnemu użytkownikowi polszczyzny. Mefedron to substancja chemiczna działająca stymulująco [Net 1]. Jest to tańszy zamiennik kokainy, niebywale zanieczyszczony, ma fatalny skład. U przyjmujących go osób wywołuje zaburzenia pamięci, halucynacje, paranoje, działa neurotoksycznie i kardiotoksycznie. Aby spotęgować efekt bylejakości rządu, wypowiedzenie rozpoczyna partykułą wzmacniającą. Przyrównanie mefedronu do rządu jest zakamuflowanym aktem kompromitowania, a co za tym idzie mową wrogości mającą na celu negację poczynań władz.

Fot. 13
Źródło: [Net 21].

W podobnej konwencji utrzymany jest napis: „**Nawet hawajska jest lepsza niż pis**”. Odnosi się on do zabawnej internetowej dyskusji na temat pizzy hawajskiej. Ten osobliwy pomysł kulinarny pochodzi z Kanady, gdzie jednym ze sposobów przyrządzania pizzy jest dodawanie do niej ananasa. Nazwa pizzy nie pochodzi od archipelagu Hawaje, a od marki ananasów w puszcze, których używał twórca tej pizzy [por. Net 2]. To niekonwencjonalne danie stało się symbolem antypizzy, złamania wszelkich zasad kulinarnych, a także inspiracją dla autorów internetowych memów¹⁶. Tymczasem hasło wskazuje, że nawet pizza z tak złym dodatkiem jest lepsza niż partia rządząca. Powtórzone zostało okazywanie niechęci wobec ustaleń władzy.

Fot. 14
Źródło: [Net 16].

¹⁶ Poprzez wpisanie do wyszukiwarki Google frazy „pizza hawajska memy”, odnajdziemy wiele ilustracji pokazujących niechęć internautów do tak serwowanego włoskiego przysmaku.

Zapożyczenie z języka angielskiego „**God is a woman**” („Bóg jest kobietą”) wykorzystuje otwartość komunikatu zaczynającego się od słów „God is...” („Bóg jest...”), który można uzupełnić dowolnie, by osiągnąć zamierzony efekt: „God is black”, „God is a gay”. Hasło zostało uzupełnione elementami graficznymi: błyskawicą, międzynarodową oznaką płci kobiecej i aureolą.

Fot. 15
Źródło: [Net 22].

Slogan „**Urodzę wam lewaka**” wyzyskuje rzeczownik – etykietę. „Lewak” to słowo, które ma szczególną historię [Niepytalska-Osiecka 2019]. Pojawiło się w latach 20. W Rosji w książce Lenina „dziecięca choroba lewicowości w komunizmie” [Net 3] i szybko zyskało popularność wśród bolszewików. Już wówczas było terminem skrajnie pejoratywnym. Początkowo określano nim osoby o radykalnie lewicowych poglądach, niezgodnych z oficjalnym programem Rosyjskiej Partii Komunistycznej – lewakami byli trockiści, anarchiści, mienszewicy. W czasach stalinowskich określenie „lewak” było słowem – etykietką stosowanym wobec tych, których władza uznała za „wrogów ludu”.

Określenie „lewak” mocno zmieniło swoje znaczenie: w potocznej odmianie polszczyzny wyraz „lewak” oznacza osobę o poglądach innych niż prezentowane przez środowiska prawicowe. Wyraz był stosowany przez przeciwników strajku wobec protestujących i miał na celu zdyskredytowanie i ośmieszenie protestujących. Jest to natręt językowy, słowo – stygmat, którego celem jest obrażenie odbiorcy. Pozornie neutralne hasło nabiera formy napaści językowej, w którym głównym wyróżnikiem jest stereotypowe klasyfikowanie: dzielenie społeczeństwa na „lewaków” i „prawaków”.

Fot. 16
Źródło: [Net 16].

Do meritum sporu odnosi się hasło „**Wybór nie zakaz**”. Kobiety walczą o prawo wyboru – prawo do terminacji ciąży w określonych warunkach. Możliwość nie musi oznaczać aborcji na życzenie – prawo obowiązujące przed strajkiem także nie zakładało swobodnej decyzji o aborcji [Machniewski 2023]. Hasło jest krótkie i pokazuje o co toczy się publiczny dyskurs.

Fot. 17
Źródło: [Net 23].

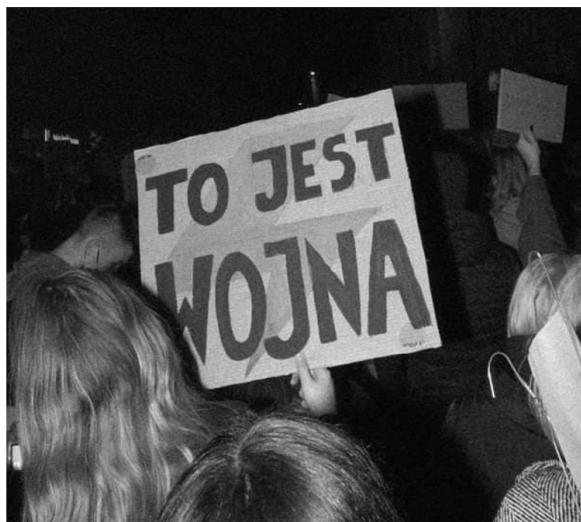
Zdanie oznajmujące „**Martwa dziecka nie urodzę**” również odpowiada na kontrowersyjny zapis w konstytucji. Informacja o nakazie urodzenia dziecka, nawet wtedy, jeśli to zagraża życiu matki wywołała skrajnie negatywne emocje w społeczeństwie. Po ogłoszeniu decyzji Trybunału Konstytucyjnego pojawiają się wstrząsające artykuły o śmierci kobiet z tego powodu, że lekarz nie wyraził zgody na przerwanie ciąży w przypadkach, co do których przed ogłoszeniem wyroku TK nie miałyby najmniejszych wątpliwości [Pawłowska

2023]. Hasło jest bardzo emocjonalne, jego celem bez wątpienia jest wywołanie współczucia wobec kobiet.

Fot. 18
Źródło: [Net 16].

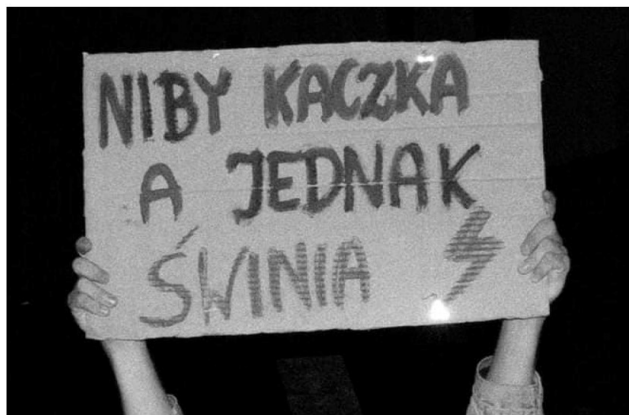
Wykrzyknienie „**Walczcie z wirusem, nie z kobietami**” odnosi się bezpośrednio do sytuacji pandemicznej w Polsce¹⁷. Bezpośredni zwrot do oponentów strajku buduje negatywnie nacechowaną relację *my-oni*. Fraza wyraźnie pokazuje, że demonstrantki traktują orzeczenie TK jako walkę z kobietami.

Fot. 19
Źródło: [Net 24].

¹⁷ Szczegółowa historia działań podjętych podczas pandemii została spisana w encyklopedii internetowej; [Net 4].

Wprowadzenie leksemu „wojna” do hasła „**To jest wojna**” wywołuje poczucie zagrożenia, a także przywodzi na myśl wojnę domową, szczególnie dramatyczną, bo między rodakami. Znaczenie słownikowe wyrazu „wojna” wyjaśnione jest jako próba rozwiązania sporu przy użyciu siły, zatem wykorzystanie tego rzeczownika wskazuje na brak możliwości rozmów, niechęć obu stron sporu do negocjacji. Pojęcie wyklucza porozumienie, wprowadza podziały kulturowe, stawia Polaków w pozycji wrogów wobec siebie nawzajem.

Fot. 20

Źródło: [Net 16].

Gra słowna „**Niby kaczką a jednak świnia**” wykorzystuje oczywiste skojarzenie z nazwiskiem posła oraz stereotypowe cechy przypisywane człowiekowi – świnii. Partykuła rozpoczynająca komunikat nadaje odcień pozorności, udawania. Kaczka budzi na ogół pozytywne emocje: można dla zabawy puszczać kaczki na wodzie, czytać o Kaczce Dziwaczce, kaczka dziennikarska bywa żartobliwa. Zestawienie nazwy kaczka z określeniem świnia wzmacnia negatywny przekaz. W języku polskim związki frazeologiczne z rzeczownikiem świnia budzą tylko negatywne skojarzenia: „urznąć się jak świnia” oznacza nieumiarkowane pijaństwo, „odejść jak świnia od koryta” - pokazuje zachowanie człowieka, który nie potrafi okazać wdzięczności, bądź wykazuje się brakiem kultury osobistej, „być świnia” – tak określa się egoistę, który nie liczy się z innymi, „podłożyć świnie” – to narobić celowo kłopotów, zaszkodzić komuś. Niewątpliwie jest to akt mowy nastawiony na wyzywanie, wyszydzenie, poniżanie za pomocą obraźliwych słów.

Powtarzające się hasło „**#Piekło kobiet**” oznaczone zostało hasztagiem, znakiem charakterystycznym dla komunikacji internetowej. Hasztag stawia się przed informacją właściwą, by łatwiej było wyszukiwać pożądane treści.

Hashtag to zapożyczenie z języka angielskiego. Składa się z dwóch słów: hash (kartka) i tag (znacznik). Wyrażenie przywodzi na myśl zło, cierpienie, beznadzieję. Słownik frazeologiczny języka polskiego podaje 24 związki z rzeczownikiem piekło [Skorupka 1989: 667-668]. Żaden z nich nie jest pozytywny – wszystkie koncentrują się na nędzy, męczarniach, żalu i udreće. Z hasła wynika, że wszystkie niszczące cechy piekła polskim kobietom tworzą warunki życia w Polsce.

Fot. 21
Źródło: [Net 19].

Do ustawowej nietykalności cielesnej¹⁸ odwołuje się slogan „**Moje ciało moja sprawa**”. Z tego hasła można wyczytać, że decyzję TK kobiety traktują jak naruszenie zagwarantowanej w prawie nietykalności. Powtórzenie zaimka „moja” skupia uwagę na podkreśleniu istoty prawa do wyboru, dysponowania własnym ciałem i do podmiotowego traktowania.

Pełne agresji jest wykrzyknienie „**Precz z kaczo-rem dyktatorem**”. To jednocześnie apel, nienawistna, intencjonalna wypowiedź, by pozbyć się czołowego przedstawiciela partii rządzącej, który nazywany jest dyktatorem. Adresat, choć nie jest imienny, jest bardzo łatwy do zidentyfikowania. Hasło odwołuje się do najgorszych skojarzeń ze słowem dyktator: władzy opartej na represji i przemocy. Wykrzyknik apelatywny „precz” wskazuje na antywartość, jest otwarciem komunikatu, który każdy może dokończyć samodzielnie.

¹⁸ Pełne brzmienie przepisu odnajdziemy w art. 217 Kodeksu karnego (t.j. Dz.U. 2022 poz. 1138).

Fot. 22
Źródło: [Net 16].

Dowcipnym wydaje się nawoływanie do zaprzestania zaogniania sytuacji: „**Przestańcie, kończą nam się kartony**”. Nadawca komunikatu chce przekazać, że największym jego problemem jest brak tablic, na których można byłoby umieszczać kolejne hasła. Graficzne symbole Strajku Kobiet wyraźnie wskazują, że autor popiera demonstrację, a prośbę kieruje do odpowiedzialnych za wywołanie manifestacji.

Fot. 23
Źródło: [Net 25].

Fragment piosenki Boba Marleya [Net 5] został wykorzystany w haśle „**No woman no kraj**”. Tekst jest skrzyżowaniem zapożyczenia z języka angielskiego no woman no cry (nie kobieto, nie płacz) oraz zapisem zgodnym z polską wymową i ortografią. Tak skonstruowane wyrażenie nabiera zupełnie innego znaczenia: bez kobiet nie ma kraju. Hasło podkreśla rolę, jaką odgrywają kobiety w społeczeństwie.

Fot. 24
Źródło: [Net 26].

Hasło „**Jesień średniowiecza 2020**” jest odwołaniem do tekstu Johana Huizingi *Jesień średniowiecza* [Huizinga 2022], w którym autor przedstawił kulturę, idee i obyczajowość tamtego okresu. W polszczyźnie potocznej funkcjonuje frazeologizm „zrobić komuś z czegoś jesień średniowiecza”, który został upowszechniony za sprawą filmu O. Lubaszenki „Chłopaki nie płaczą”¹⁹ i oznacza zniszczenie, zdewastowanie. Slogan uruchamia stereotyp o ciemnych wiekach średniowiecza, o niskim poziomie medycyny w tamtym okresie, a także o wszechpotężnej władzy instytucjonalnej kościoła.

Na studentów jako autorów stwierdzenia „**Pis działa gorzej niż USOS**” wskazuje użycie nazwy internetowego nieintuicyjnego, skomplikowanego systemu informacji uczelnianej, którego obsługa sprawia kłopot. Zdanie budzi uśmiech, ale nie zmienia to faktu, że komunikat „**Pis działa gorzej niż USOS**” stosuje ocenę w implikaturze (jest najgorszy). Użycie skrótowca rozpoznawalnego przez studentów i wykładowców pokazuje, że w strajku brali udział studenci i ludzie wykształceni.

¹⁹ Chłopaki nie płaczą, reż. Olaf Lubaszenko, 1999.

Fot. 25
Źródło: [Net 27].

Fot. 26
Źródło: [Net 18].

Hasło „**Zło bobrem zwyciężaj**” budzi oczywiste skojarzenia z biblijnym nakazem czynienia dobra. Jednak zastąpienie rzeczownika „dobro” określeniem będącym metaforą żeńskiego narządu płciowego zmienia nieco znaczenie. Zło może być zwyciężone przez kobiecość.

WNIOSKI

Niewielkie zestawienie przykładów pozwala na wysnuć kilku wniosków związanych z językiem strajku kobiet.

1. Język haseł to język bardzo skondensowany: w najkrótszej formie protestujący chcieli wyrazić jak najwięcej myśli, treści. Pojawiały się skróty, emotikony, słownictwo internetowe, memiczne. Ludzie,

którzy wyszli wyrażać swój sprzeciw, nie bali się słownictwa przemocowego, co więcej, język ulicy stał się akceptowany ze względu na wagę sprawy, o którą walczą kobiety.

2. Wszyscy uczestnicy protestu w warstwie językowej przekraczali granice dobrego smaku, kultury, język współgrał z walką, z przekroczeniem granicy, jaką było wyjście na ulicę. To ostateczność, pokazująca brak możliwości układania się z władzą. Z drugiej strony hasło „wyp...” nie pozostawia wątpliwości, że uczestnicy strajku wcale z władzą układać się nie chcą. Język pokazuje bezsilność i brak jakichkolwiek szans na porozumienie.
3. Słownictwo, które dla pokolenia dzisiejszych pięćdziesięciolatków jest skrajne, niskie, rynsztokowe, stało się inspiracją – jest to zmiana obyczajowa i pokoleniowa [Szczygielska-Jakubowska 2020]. Słowa, które mogą łamać tabu były autentycznym krzykiem gniewu i rozpacz. Poziom braku debaty był taki, że tylko radykalny język mógł zwrócić uwagę.
4. W proteście brali udział ludzie młodzi, więc język jest inny – bardziej dosadny; widać różnicę pokoleniową w posługiwaniu się polszczyzną potoczną. Niewątpliwie można zauważyć niezwykłą kreatywność w tworzeniu haseł, zabawę językiem.
5. Naczelne hasła protestu „Wyp...” i „Je...” przełamują kulturowe tabu: kobiety nie powinny używać wulgaryzmów - jeśli to kobiety korzystają z wulgaryzmów, to może chcą w tak dosadny sposób powiedzieć, co myślą, kiedy mężczyźni, także bezdzietni wytyczają zasady mające obowiązywać w ich świecie.
6. Wszystkie poprzednie sposoby rozmów uznano za zupełnie nieskuteczne, zatem protestujący sięgnęli po język opisujący przeciwnika w samych negatywach.
7. Język pojawiający się na planszach był bardzo kontekstowy – w odezwaniu od sytuacji politycznej, społecznej przestanie być zrozumiałą.
8. Język scalał ludzi, był krzykiem, na który, według protestujących, można sobie pozwolić. Był także sposobem na zakomunikowanie nieposłuszeństwa. Strajk Kobiet posługiwał się mową wernakularną.
9. Nie można nie zauważyć szuffadkowania – słowa-wytrychy dzieliły na „swoich” i „obcych”.

Językoznawcy mają różne stanowiska wobec języka protestów: Anna Cegięła stanowczo sprzeciwia się brutalizacji języka [Cegięła 2020], Rafał

Zarębski mówi krótko „Nie podoba mi się”²⁰, a Rafał Zimny mówi „Moim zdaniem – najpierw trzeba zrozumieć, potem dopiero oceniać”²¹. Dyskusja o języku strajku kobiet nieco przycichła, ale o korzystaniu z wulgaryzmów w przestrzeni publicznej nadal trwa.

BIBLIOGRAFIA

Bralczyk J.

2016 *Manifestacja/ demonstracja*, „Gazeta Wyborcza”, 3 marzec 2016 r.

Burska-Ratajczyk B., Burski R.

2022 *Analiza lingwistyczna i prawna oszustwa a jego eufemizacja w przekazach internetowych*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica”, t. 56, s. 321-337.

Cegieła A.

2014 *Czym jest mowa nienawiści*, „Poradnik Językowy”, z.1, s. 7-17.

2020 *Język protestu*, „PAUza Akademicka. Tygodnik Polskiej Akademii Umiejętności”, nr 532.

Chaciński B.

2020 *Teraz k... wy... Ten protest ma swój język*, „Polityka”, nr 45, z 4-8.

Grochowski M.

1995 *Słownik polskich przekleństw i wulgaryzmów*, Warszawa.

Grzegorzczkova R.

1991 *Obelga jako akt mowy*, „Poradnik Językowy”, nr 5-6, s.196-201.

Huizinga J.

2022 *Jesień średniowiecza*, przekł. R. Stiller, Kraków.

Niepytalska-Osiecka A.

2019 *Lewak, lewaczka i lewactwo we współczesnej polszczyźnie*, „Poradnik Językowy”, nr 9, s. 81-89.

Stanisław S.

1989 *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa.

²⁰ Rafał Zarębski w wywiadzie wyraził bardzo niepochebną opinię na temat naczelnego słowa strajku, jednocześnie stwierdził, że wulgaryzmy są częścią języka, wyrażają ekspresję i to może nieco usprawiedliwiać użycie ich podczas protestu [Puculek 2020].

²¹ Rafał Zimny uważa, że korzystanie z wulgaryzmów jest elementem słownictwa pokolenia „Z” [Szczygielska-Jakubowska 2020].

Sobczak B.

2019 *Komu służy hejt?*, „Akcent”, nr 3, str.10-17.

Materiały filmowe:

Lubaszanka Olaf, *Chłopaki nie płaczą*, 1999.

Akty prawne:

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, (t.j. Dz.U. 2022 poz. 1138).

Źródła internetowe:

Bukłaha Z., 2018, *Brak legalnej aborcji zabija. Marsz Strajku Kobiet przeszedł ulicami Warszawy*, <https://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/51,54420,23119217.html> [dostęp: 15.03.2021].

Ciastoch M., 2020. *Strajk Kobiet. Tak wygląda 100 tysięcy ludzi na ulicach warszawy i ich hasła*, <https://noizz.pl/spoleczenstwo/strajk-kobiet-100-tys-ludzi-na-ulicach-warszawy-zdjecia-relacja-z-marszu/s242d5w> [dostęp: 15.03.2023].

Czyż M., 2022, *Plakacistka zaangażowana*, <https://www.dwutygodnik.com/artukul/10053-plakacistka-zaangazowana.html> [dostęp: 25.05.2023].

Machniewski S., 2023, *Prawo aborcyjne w Polsce. Co warto wiedzieć?*, <https://www.money.pl/gospodarka/prawo-aborcyjne-w-polsce-co-warto-wiedziec-6896461437704992a.html> [dostęp: 22.05.2023].

Net 1 *Mefedron – skutki uboczne, działanie. Co to jest?*, <https://www.medonet.pl/zdrowie/zdrowie-dla-kazdego,mefedron--4mmc---skutki-uboczne--dzialanie--co-to-jest-,artykul,1721477.html> [dostęp: 22.05.2022].

Net 2 https://pl.wikipedia.org/wiki/Pizza_hawajska [dostęp: 22.05.2022].

Net 3 <https://www.marxists.org/polski/lenin/1920/04/lewicowosc/index.htm> [dostęp: 15.03.2021].

Net 4 https://pl.wikipedia.org/wiki/Pandemia_COVID-19_w_Polsce [dostęp: 22.05.2022].

Net 5 <https://www.youtube.com/watch?v=pHlSE9j5FGY> [dostęp: 10.06.2022].

Net 6 <https://www.youtube.com/watch?v=Oz93cW1dbeg> [dostęp: 10.05.2022].

- Net 7 <https://ipo.trybunal.gov.pl/ipo/view/sprawa.xhtml?&pokaz=dokumenty&sygnatura=K%201/20> [dostęp: 15.03.2021].
- Net 8 *Spacer w ramach Strajku Kobiet we Wschowie. Wczorajsza inicjatywa nie spotkała się z tak dużym odzewem jak w październiku*, <https://wschowa.naszemiasto.pl/spacer-w-ramach-strajku-kobiet-we-wschowie-wczorajsza/ar/c1-8110865> [dostęp: 15.03.2021].
- Net 9 <https://obywatele.news/uprzejmie-prosimy-uciekac-predziutko/> [dostęp: 10.05.2022].
- Net 10 <https://www.facebook.com/LBOlotnabrygadaopozycji/posts/164832835305103/> [dostęp: 10.05.2022].
- Net 11 <https://kobieta.onet.pl/wiadomosci/strajk-kobiet-reaguje-na-slowa-kaczynskiego-bedzie-protest-przed-jego-domem/b3104y6> [dostęp: 10.05.2022].
- Net 12 <https://www.youtube.com/watch?v=cqg4DYFd0PI> [dostęp: 22.05.2022].
- Net 13 <https://www.youtube.com/watch?v=yww8iHMnIOc> [dostęp: 10.06.2022].
- Net 14 <https://expressilustrowany.pl/jacek-sasin-ulubiencem-internautow-nie-moga-mu-zapomniec-70-milionow-zlotych-wydanych-na-wybory-mega-galeria-memow-2122020/gh/c15-15277766/3> [dostęp: 10.05.2022].
- Net 15 <https://allegrolokalnie.pl/oferta/banknot-70-milionow-zlotych-jacek-sasin> [dostęp: 10.05.2022].
- Net 16 <https://www.twojostrow.pl/strajk-kobiet-dzis-ponownie-protestowano-w-ostrowie/id-26028> [dostęp: 10.05.2022].
- Net 17 <http://www.fotochwilka.pl/2020/11/protest-kobiet-26-pazdziernika-2020-r.html> [dostęp: 10.05.2022].
- Net 18 <https://kalisz.eska.pl/galeria/spacer-zaniepokojonych-obecna-sytuacja-strajk-kobiet-w-kaliszu/gg-1c87-WpCY-k6wK/gp-brND-BGP8-38Tn> [dostęp: 10.05.2022].
- Net 19 <https://wlkp24.info/to-jest-wojna-kobiety-w-regionie-wyszly-na-ulice-duzo-zdjec/> [dostęp: 10.05.2022].

- Net 20 <https://kalisz.naszemiasto.pl/strajk-kobiet-w-kaliszu-najciekawsze-hasla-i-banery-na/ga/c1-7975293/zd/57537991> [dostęp: 10.05.2022].
- Net 21 <https://polityka.se.pl/wiadomosci/strajk-kobiet-wyjdzie-na-ulice-rok-od-wyroku-tk-data-i-miejsce-aa-4ejE-yHSJ-fn9T.html> [dostęp: 10.05.2022].
- Net 22 <https://kalisz.naszemiasto.pl/strajk-kobiet-w-kaliszu-najciekawsze-hasla-i-banery-na/ga/c1-7975293/zd/57537989> [dostęp: 10.05.2022].
- Net 23 <https://wlkp24.info/kolejny-protest-kobiet-w-ostrowie-wielkopolskim-w-poniedzialek-zablokuja-ulice/> [dostęp: 10.05.2022].
- Net 24 <http://www.jamaska.pl/2020/10/to-jest-wojna/> [dostęp: 10.05.2022].
- Net 25 <https://kalisz.naszemiasto.pl/strajk-kobiet-w-kaliszu-najciekawsze-hasla-i-banery-na/ar/c1-7975293> [dostęp: 10.05.2022].
- Net 26 <https://kalisz.naszemiasto.pl/strajk-kobiet-w-kaliszu-protestowali-na-glownym-ryнку/ga/c1-8110639/zd/59538203> [dostęp: 25.05.2021].
- Net 27 <https://calisia.pl/setki-aut-zablokowaly-kaliskie-ulice-nie-obylo-sie-bez-incydentu-zdjecia-wideo,47687> [dostęp: 25.05.2021].
- Pawłowska D., 2023, *Mniej urodzeń, więcej zgonów – co widać w statystykach od orzeczenia Trybunału Julii Przyłębskiej*, <https://biqdata.wyborcza.pl/biqdata/7,159116,29860725,mniej-urodzen-wiecej-zgonow-co-widac-w-statystykach-po-orzeczeniu.html> [dostęp: 23.06.2023].
- Puculek A., 2020, *Językoznawca o wulgaryzmach na transparentach Strajku Kobiet*, <https://lodz.wyborcza.pl/lodz/7,35136,26541050,jezykozna-wca-z-ul-o-tym-co-stanie-sie-z-jezykiem-po-strajku.html> [dostęp: 15.03.2021].
- Szczygielska-Jakubowska A., 2020, *Językoznawca o hasłach protestujących. Język pokolenia Z*, <https://bydgoszcz.wyborcza.pl/bydgoszcz/7,48722,26485809,jezyk-pokolenia-z.html> [dostęp: 15.03.2023].
- Szukaj F., 2020, *Co oznacza osiem gwiazdek?*, <https://wiadomosci.radiozet.pl/polityka/Wybory-prezydenckie-2020/Co-oznacza-8-gwiazdek-Finisz-kampanii-wyborczej> [dostęp: 21.06.2022].

THE LINGUISTIC IMAGE OF THE WOMEN'S STRIKE

Summary: This text attempts to comment on the linguistic phenomena that accompanied the demonstrations of the 2020 women's strike. The slogans found on the banners prepared by the demonstrators were analysed. The material was narrowed down to slogans from the Ostrów Wielkopolski and Kalisz areas, and its selection can be considered representative. The article shows that the language of the women's strike was vulgar, a violent vocabulary was used that contradicted communication, and the language shown on the banners was contextual. Personal attacks and accusations against a representative of the authorities were also part of the banners. There was no lack of cultural references, rhymes or memes. The bluntness of the slogans on the banners may be an example of the evolution of language - the participants of the demonstrations were mainly young people, which may have contributed to the use of more blunt and everyday language. The language, on the one hand, united the group of demonstrators and, on the other, divided them into 'their own' and 'outsiders'. It also expressed the negative emotions of the protesters - anger, powerlessness, fear. The article is a voice in the discussion on hate speech, brutalisation and vulgarisation of speech in public space.

Keywords: women's strike, brutalisation of language, hate speech

PRIMACY OF EU LAW OVER NATIONAL CONSTITUTIONS FROM THE EUROPEAN AND NATIONAL PERSPECTIVES

Summary: The aim of this article is to analyse the issue of EU law primacy over the Member States constitutions, also known as the 'supremacy' of EU law. The paper outlines contrasting theoretical approaches to the legal order within the Union, in accordance with the heterarchical model and the hierarchical model (conditional and unconditional). Then it analyses the development of the doctrine of the primacy of EU law in three landmark rulings of the TFEU and the positions of the German and Polish constitutional courts on this matter. The recent rulings of the CJEU and the Polish Constitutional Court are also examined.

Keywords : EU law primacy, EU law 'supremacy', national constitutions, heterarchical model, hierarchical mode

INTRODUCTION

The law of the European Union (EU) forms a unique legal order [Carrozza 2017]. Its basis currently lays in two treaties: Treaty on European Union (TEU) and Treaty on the functioning of the European Union (TFEU)¹. In line with those treaties, secondary legislation is established. Regulations (enacted together by the Council, Commission and Parliament) and in limited dimension also directives are directly applicable in all member states. The Court of Justice of the European Union (CJEU, before the Treaty of

¹ Treaty on European Union, Treaty on the Functioning of the European Union (consolidated versions O.J. 2012, C 326/1).

Lisbon known as ECJ – European Court of Justice) had developed the doctrine of EU law supremacy over all contrary national legal acts. Every member state has accepted this claim in respect of their ordinary legislation, but the matter of a possible conflict between EU law and a member state constitution is still a subject of a lively legal and political debate.

Three theoretical models of the legal order in the European Union can be distinguished. According to the heterarchical model, EU law and national law are two completely separate legal orders. Although they are in force on the same territory, a legal hierarchy exists only within each order. The question of primacy is thus meaningless. However, both legal orders can limit the binding force of their acts in some scope. For example, a national constitution may envisage that statutes of parliament which are contrary to EU's secondary legislation are not binding. Another view is taken by the hierarchical models. According to them EU and national laws form in fact one hierarchical legal system. The model of unconditional hierarchy states that EU law always takes precedence over national law. A more sophisticated approach is presented by the conditional hierarchical model, which asserts that the precedence is subject to certain conditions [Augenstein, Dawson 2016: 32-38]. For instance, the EU legislation cannot be in a direct contradiction to the national constitutions or established *ultra vires* [Avbelj 2011: 744-763]. In this article word 'supremacy' is reserved only for the doctrine holding that EU law has a primacy over national constitutions, i.e. for the unconditional hierarchical model.

THE EUROPEAN PERSPECTIVE

The EU perspective on the relation between national and European Law has been shaped by a number of landmark rulings of the European Court of Justice (ECJ/CJEU). Most of the opinions expressed by the court in its judgments were not solely directly based on the clear Treaty provisions. Judges of the Luxembourg Court followed the idea of judicial activism instead [de Visser 2013: 188]. The legal framework of those rulings was the procedure of preliminary question. Technically, the judges of the Luxembourg Court were addressing questions from national courts regarding the interpretation of the Treaty of Rome and the validity of secondary acts.

From those judgments a coherent doctrine of the status of EU law (previously the EEC Law) can be sketched [Arigho 2014]. Union law is independent from national laws, *sui generis* legal order. Its sources are the treaties, which confer rights and obligations on both member states and their nationals.

A considerable part of the provisions of treaties and secondary legislation have direct effect. This means that individuals can directly rely on them when they bring claims before national courts. In case of conflicts between EU law and national legislation the former prevails. Every national judge must refrain from applying any national provisions that is contrary to EU law. The validity of EU secondary law acts (such as regulations or directives) can be scrutinized only with reference to the EU legal order itself. Even national constitutions are not able to override the EU law. Nevertheless, the word ‘supremacy’ was almost not used in these rulings. The ECJ preferred to use the notion of the ‘primacy’ of the EU law instead.

Now I will discuss a few of the most significant verdicts of the ECJ related to the issue of EU law primacy.

Case 26/62 Van Gend en Loos v Nederlandse Administratie der Belastingen

The substance of this case was taxation of some chemicals imported into the Netherlands. Article 12 of the Treaty of Rome prohibited any increase of custom duties², yet the chemicals were reassigned to a different category of products, resulting in the importer being forced to pay a higher tariff. The ECJ ruled that certain provisions of the Treaty, such as the article 12, conferred rights and obligations not only on the member states, but also on individuals. The base of this statement was a reference to ‘people’ in the Treaty’s preamble. Thus, according to this article, the ECJ found that not only member states have the negative obligation not to increase custom duties, but also individuals possessed a right to not be taxed higher³. It was that case where the ECJ firstly developed a doctrine of a direct effect, enabling individuals to rely on directly applicable provisions of the EEC Law before national courts. However, it should be noted that the case did not explicitly concern the issue of the EEC Law primacy⁴. The Netherlands followed the monistic approach to the international law, which means that international norms take precedence

² The Article 15 of the Treaty establishing the European Economic Community stated: *Member States shall refrain from introducing, as between themselves, any new customs duties on importation or exportation or charges with equivalent effect and from increasing such duties or charges as they apply in their commercial relations with each other.*

³ As the judgment stated, article 12 of the Treaty produces direct effects and creates individual rights which national courts must protect.

⁴ Judgment of the Court (ECJ) of 5 February 1963, *NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos v Netherlands Inland Revenue Administration*, case 26-62.

over domestic ones automatically. Therefore, the Dutch judge decided not to apply domestic law and give back those extra tariffs to the importer based on his domestic law principle, not the concept of the EEC Law supremacy, which was explicitly expressed by ECJ one year later in the case *Costa v ENEL*.

Case 6/64 *Costa v ENEL*

This case concerned nationalisation of an Italian electricity company. The shareholder *Flaminio Costa* asserted that the nationalisation had been conducted in breach of the Treaty of Rome and he refrained from paying his electricity bill. A lower court in Milan asked the ECJ for a preliminary decision about interpretation of a few provisions of the Treaty of Rome in a context of the subsequent Italian national legislation which made that nationalisation possible.

The Italian government, supported by the Constitutional Court judgement, complained that the regarded question was inadmissible before the ECJ. It argued that irrespectively of ECJ's verdict the national court would still be bound by the subsequent national legislation, even though it was contrary to the EEC Law, in line with the legal principle *lex posterior derogate legi priori*.

The ECJ found the aforementioned position inappropriate⁵. It underlined that the EEC Law forms an *sui generis*, special and original independent legal order, binding for all national courts. In its view no member state was entitled to claim that any national legislation takes precedence over the Community Law. Indeed, the ECJ emphasized that in case of a conflict between Community and national laws the former one always takes precedence, even if the latter one was enacted later⁶. Thereby the ECJ established the principle of the European Law primacy. In fact the only direct textual justification for this principle was article 189 of the Treaty which stipulated that 'regulations shall be binding and directly applicable in all member states'. Although the ECJ asserted that the community law cannot be overridden by any national legislation, at this stage it did not specifically address the issue of potential conflict between the community law and a constitution of a member state. This conflict was examined later in the case of *Internationale Handelsgesellschaft*.

⁵ Judgment of the Court (ECJ) of 15 July 1964, *Flaminio Costa v E.N.E.L.*, case 6-64.

⁶ As the judgment stated, *the Law stemming from the Treaty, an independent source of law, could not because of its special and original nature, be overridden by domestic legal provisions, however framed, without being deprived of its character as Community Law and without the legal basis of the Community itself being called into question.*

Case 11/70 *Internationale Handelsgesellschaft*

In accordance with the EEC regulations 20/67/EEC and 473/67/EEC, export of maize was allowed only with a licence, which could be obtained in exchange of a deposit. The deposit would be forfeited if the export did not occur within the time stipulated in the licence [Monti, Chalmers, Davies 2010: 234]. The *Internationale Handelsgesellschaft* company argued that this requirement was contrary to the German Constitution's guarantee of economic liberty, freedom of action, and the proportionality principle. As a result, a preliminary question regarding validity of the regulation was referred to the ECJ.

The ECJ reaffirmed its position expressed in *Costa v ENEL* that the Community Law cannot be undermined by the national law. In this case, the ECJ explicitly stated that this rule applies as well to the principles contained in national constitutions. Only the Community Law can serve as a base for judging on the validity of Community Law, not national constitutions. Otherwise, the efficiency and uniformity of the Community legal order would be jeopardized. Ultimately, the ECJ ruled that the concerned provisions of the regulations in question were valid⁷.

THE NATIONAL PERSPECTIVES

The positions of EU member states on the issue of supremacy are divergent. While some of them, such as Belgium and Luxemburg, agree with the idea of primacy of the EU law over their constitutions, others are more reluctant, asserting primacy of national constitutions and sometimes even claiming an ultimate authority to examine whether an EU secondary legislation act was not established *ultra vires* [Craig, de Búrca 2015: 266].

I will examine the perspectives of two EU member states that take a conservative stance on this issue. I have chosen Germany due to its crucial rulings by its constitutional court, and Poland due to the significant verdicts of its constitutional court and its recent open conflict with CJEU.

The German Perspective

The German perspective on the relationship between EU and national laws has been outlined through a series rulings by the Federal Constitutional

⁷ Judgment of the Court (ECJ) of 17 December 1970, *Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr- und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel*, case 11-70.

Court (FCC). The most important one was related to the same actual case as the ECJ *Internationale Handelsgesellschaft* was, and is commonly referred to as *Solange I*⁸. In this judgement the FCC agreed with ECJ that Community Law forms an independent legal order, distinct from national legal systems. Accordingly, it held that the validity of EU acts can only be examined by EU institutions. In this examination they do not refer to constitutions and other acts of national legal systems.

However, the FCC stated that it has a competence to declare provisions of the Community law being in contrary to the German Constitution. In its view such provisions can no longer be applied by national administration and courts. This especially applies to provisions which breach fundamental principles rights and principles of the constitution. In a subsequent case 2BvL 7/77 *vielleicht* the FCC emphasized that this competence is limited only to the secondary legislation.

Furthermore, the FCC announced that as long as (German *solange*) the Community law does not include any binding catalogue of fundamental rights similar to that in the German Constitution, a national court, which reckons that the provision of the Community law interpreted in line with the ECJ decision cannot be applied because it would collide with constitutional fundamental rights guaranties, is obliged to ask the FCC for a verdict on this collision. Twelve years later in *Solange II* the FCC stated that at that point the Community Institutions guarantee inviolable protection of fundamental rights⁹. Consequently the meaning of *solange* was reversed. Since then, the FCC no longer examines consistence of the Community law with Constitutional principles as long as (*solange*) that protection is guaranteed.

Another issue covered by the FCC judgments is the matter of EU legal acts that are in substance consistence with the constitutional principles, but were enacted *ultra vires*, meaning without any actual legal base in the Treaties as required by the principle of conferral. In the case of *Maastricht Treaty* the FCC claimed the right to examine whether secondary legislation of the Community exceeds its conferred competences¹⁰.

This right was deployed in a recent case of the ECB's Public Sector Purchase Programme. The FCC indirectly qualified a number of decisions laying

⁸ Judgment of the German Federal Constitutional Court of 29 May 1974, BVerfGE 37, 271 2 BvL 52/71 *Solange I*.

⁹ Judgment of the German Federal Constitutional Court of 22 October 1986, BVerfGE 73, 339 2 BvR 197/83 *Solange II*.

¹⁰ Judgment of the German Federal Constitutional Court of 12 October 1993, 2 BvR 2159/92 *Maastricht Treaty*.

down a legal base for this programme as *ultra vires* acts (joined cases 2BvR 859/15, 1651/15, 2006/15, 980/16)¹¹. Furthermore, it stated that organs of the Federal Republic cannot participate in execution of any such acts and ordered Bundesbank to stop its participation in this programme unless the ECB adopts a new decision in line with the principle of proportionality, taking into account economic and fiscal effects of the programme. The judgement was issued after the CJEU had ruled that the programme had been in line with the EU law [Dermine 2020: 525-551]. Eventually, the ECB adopted a new, better justified decision and the Bundesbank continued its participation in the programme.

The Polish Perspective

The Polish Constitution asserts its supremacy in the hierarchy of legal acts, deeming itself ‘the highest law of the Republic’ [articles 8 (1), 87 (1)]. While there is no explicit reference to the European Union or to European integration in the constitution. The article 90 (1) states that competences of state’s organs in ‘certain matters’ may be transferred to an international organisation. The status of EU legislation is specified by the article 91 (3), which envisages that laws enacted by an international organisation apply directly and take precedence over statutes of the Polish parliament. It stems clearly from these provisions, that the EU law has no power to override the constitution. Notably, the potency of EU law appears to be equivalent to that of ratified international agreements with the consent of parliament, as both take precedence over statutes [article 91 (2)].

Important remarks on the relationship between the Polish constitution and EU law were provided by the Polish Constitutional Court (CC) in its judgment on the Accession Treaty (case K 18/04)¹². The CC took the view that article 90 (1) cannot be invoked as a basis for granting an international organisation the competence of establishing laws that are contrary to the constitution. If a problem of collision between the constitution and Community law occurred, it could not be resolved by giving primacy the latter. According to the judgment’s justification, an ultimate decision on this issue rests with the member state, which does not necessary have to follow the ECJ’s absolute

¹¹ Judgment of the German Federal Constitutional Court of 5 May 2020, 2 BvR 859/15, 2 BvR 1651/15, 2 BvR 2006/15, 2 BvR 980/16 Public Sector Purchase Programme.

¹² Judgment of the Polish Constitutional Court of 11 May 2005 *Accession Treaty*, file ref. no. K 18/04 (OTK-ZU 2005, No. 5A, item 49, Dz.U. 2005, no. 86, item 49).

view on EU law primacy. In the Polish legal system the constitution would still be the highest law of the Republic and Polish legislators would need to choose one of the three options: change the constitution, change the Community law or leave the European Union.

In the same judgment the CC also emphasized that member states have the competence to assess whether EU secondary legislation exceeds conferred competences and whether it aligns with the principles of subsidiarity and proportionality¹³. Thus the principle of primacy does not apply to *ultra vires* acts and they cannot override even any statute of the Polish parliament. This view resembles the one presented by the German Federal Constitutional Court in Maastricht and Public Sector Purchase Programme cases, however the Polish CC in later case K 33/12 expressed the view that it is rather the competence of the CJEU to examine whether an EU secondary legislation act has been established *ultra vires*¹⁴.

The conflict between the Polish Constitution and the EU law arose in the case of the European Arrest Warrant (case P 1/05). Article 55 (1) of the Polish constitution expressly prohibited the extradition of Polish citizens. Despite this, the Polish legislator had transposed into the Codex of Criminal Proceeding the decision of the Council, which permitted such extradition. In response to the constitutional question referred from a common court, the CC ruled that this transposition was in violation of the constitution¹⁵. As the Polish constitution gives CC the right to postpone the end of a binding power of an unconstitutional act [in accordance with article 190 (3)], the CC set the date to eighteen months after the publication of the judgment. Within this period the constitution was amended.

Since then explicit conflicts between the constitution and the EU law have been extremely rare in Polish jurisprudence and Polish Law has been interpreted in a pro-European way. The situation has changed since 2015. The Polish government adopted the changes in judiciary which, according to

¹³ Cf. p. 329 of this judgment: *Member States retain the right to assess whether the Community (EU) legislative bodies, in adopting a particular act (law), acted within the framework of the delegated powers and whether they exercised their powers in accordance with the principles of subsidiarity and proportionality. If this framework is exceeded, acts (legislation) adopted outside of it are not covered by the principle of primacy of Community law.*

¹⁴ Cf. p. 287 of the Judgment of the Polish Constitutional Court of 26 June 2013, file ref. no. K 33/12 (OTK-ZU 2013, No. 5A, item 63, Dz.U. 2013, item 825): *It must therefore be concluded that the Constitutional Court is not empowered to rule on the validity of acts of the European Union.*

¹⁵ Judgment of the Polish Constitutional Court of 27 April 2005 *European Arrest Warrant*, file ref. no. P 1/05 (Dz.U. 2005, no 77, item 680).

the CJEU, were contrary to the EU law. Consequently, the Polish Constitutional Court has significantly tightened his stance on the relationship between national and EU law. However, the validity of its judgements is being questioned on the ground of illegitimate adjudicating panels composition.

NEW CHALLENGES – POLISH REFORM OF JUDICIARY AND THE OPEN CONFLICT WITH CJEU

Judges in Poland are appointed by the president at the request of the National Council of the Judiciary (NCJ). The task of the NCJ is to stand up for the independence of the judiciary, and the majority of its members were judges elected by the courts. In January 2018, the constitutionally guaranteed four-year term of office of elected council members was terminated. The parliament chose its preferred judges for the vacancies. The CC found the new NCJ to be constitutional (case K 12/18).¹⁶

In the Supreme Court a Disciplinary Chamber was created, which consists only of person appointed on the recommendation of the new NCJ. All lawsuits related to the professional relations of judges fall within its competence. The retirement age of judges was lowered by five years. However, they could continue to adjudicate on condition that they obtained the president's consent and a positive opinion from the new NCJ. Some judges considered this to constitute the age discrimination prohibited by EU law and a threat to the right to an effective remedy, which requires the independence and impartiality of the court (Article 47 of the Charter of Fundamental Rights¹⁷ and Article 9 (1) of Directive 2000/78/CE). One of the 'old' chambers of the Supreme Court, which was examining their case, asked the CJEU for a preliminary ruling whether it was obliged to apply new national provisions and refer the case to the Disciplinary Chamber. Meanwhile, in a case brought by the European Commission against Poland, the CJEU ordered the restoration of the previous retirement age of judges¹⁸. Formally it was done by relief measure in which the CJEU obliged Poland to suspend application of some specific provisions lowering the age. The Supreme Court and Polish legislator complied with this and again amended the legislation.

¹⁶ Judgment of the Polish Constitutional Court of 25 March 2019 *TEU*, file ref. no. K 12/18 (Dz.U. 2019, item 609).

¹⁷ Charter of Fundamental Rights of the European Union (consolidated version O.J. C 2016 C 202/389).

¹⁸ Order of the Court (CJEU) on interim relief of 17 December 2018, *European Commission v Republic of Poland*, case C-619/18 R.

Addressing the preliminary question (joined cases C-585/18, C-624/18, C-625/18), the CJEU stated that the referring court is obliged to assess whether the Disciplinary Chamber constitutes an independent and impartial court. The principle of the primacy of EU law prohibits a case from being transferred to a court that does not meet these requirements. It should be heard by the court which would have jurisdiction if the new provisions had not been adopted¹⁹.

In implementing the CJEU judgment, the Polish Supreme Court, by a resolution of three 'old' chambers, stated that participation in hearing of a judge appointed at the request of the new National Council of the Judiciary means undue court appointment in the meaning of national procedural provisions. Regarding the Disciplinary Chamber, it noted that all its rulings, regardless of their date are invalid²⁰.

The CC found the Supreme Court's resolution unconstitutional (U2/20)²¹. Consequently a dispute arose between the EU law, understood in accordance with the judgment of the CJEU, and the Polish constitution, understood in accordance with the judgment of the Polish CC. According to the CJEU, a national court is required, if necessary, to find that another national court does not meet European standards and refuse referring a case to it. According to the CC, such an action would be unconstitutional.

The Polish government initiated constitutional challenge of the TEU provisions, which had laid the ground for CJEU judgments (case K 3/21). In its 7 October 2021 ruling the Polish Constitutional Court found the specific interpretations of the two TEU provisions as contrary to the Polish constitution²².

Namely, the Polish Constitutional Court found the article 1 paragraph 1

¹⁹ Judgment of the Court (CJEU Grand Chamber) of 19 November 2019, Joined Cases C-585/18 (*A.K. v National council of Judiciary*), C-624/18 (*CP v Supreme Court*) and C625/18 (*DO v Supreme Court*).

²⁰ Resolution of the formation of the combined Civil, Criminal and Labour Law and Social Security Chamber of the Polish Supreme Court, ref. no. BSA I-4110-1/20.

²¹ Judgement of the Polish Constitutional Court of 20 April 2020, *Supreme Court Resolution*, case ref. no. U 2/20 (Dz.U. 2020, item 376).

²² Judgement of the Polish Constitutional Court of 7 October 2021, case ref. no. K 3/21 (Dz.U. 2021, item 1852).

and 2 of TEU²³ in conjunction with the article 4(3) of the TEU²⁴ inconsistent with the articles 2²⁵, 8²⁶ and 90(1)²⁷ of the Polish Constitution insofar as

[...] the European Union, established by equal and sovereign states, creates “an ever closer union among the peoples of Europe”, the integration of whom – happening on the basis of EU law and through the interpretation of EU law by the Court of Justice of the European Union – enters “a new stage” in which: a) the European Union authorities act outside the scope of the competences conferred upon them by the Republic of Poland in the Treaties; b) the Constitution is not the supreme law of the Republic of Poland, which takes precedence as regards its binding force and application; c) the Republic of Poland may not function as a sovereign and democratic state.

Furthermore, the Polish Court adjudicated that the article 19(1) paragraph 2 of TEU (stating that “MS shall provide remedies sufficient to ensure effective legal protection in the fields covered by Union law”) insofar as, “for the purpose of ensuring effective legal protection in the areas covered by EU law” – it grants domestic courts [...] the competence to: a) “bypass the provisions of the Constitution in the course of adjudication” – is inconsistent with Article 2, Article 7²⁸, Article 8 (1), Article 90 (1) and Article 178 (1)²⁹ of the Constitution; b) “adjudicate on the basis of provisions which are not binding, having been revoked by the Sejm and/or ruled by the Constitutional Tribunal

²³ The first and the second paragraphs of the article 1 of the TEU states: *By this Treaty, the HIGH CONTRACTING PARTIES establish among themselves a EUROPEAN UNION, hereinafter called ‘the Union’, on which the Member States confer competences to attain objectives they have in common. This Treaty marks a new stage in the process of creating an ever closer union among the peoples of Europe, in which decisions are taken as openly as possible and as closely as possible to the citizen.*

²⁴ The article 4(3) of the TEU states: *Pursuant to the principle of sincere cooperation, the Union and the Member States shall, in full mutual respect, assist each other in carrying out tasks which flow from the Treaties. The Member States shall take any appropriate measure, general or particular, to ensure fulfilment of the obligations arising out of the Treaties or resulting from the acts of the institutions of the Union. The Member States shall facilitate the achievement of the Union’s tasks and refrain from any measure which could jeopardise the attainment of the Union’s objectives.*

²⁵ The article 2 of the Polish Constitution states: *The Republic of Poland shall be a democratic state ruled by law and implementing the principles of social justice.*

²⁶ The article 8 of the Polish Constitution states: *1. The Constitution shall be the supreme law of the Republic of Poland. 2. The provisions of the Constitution shall apply directly, unless the Constitution provides otherwise.*

²⁷ The article 90(1) of the Polish Constitution states: *The Republic of Poland may, by virtue of international agreements, delegate to an international organization or international institution the competence of organs of State authority in relation to certain matters.*

²⁸ The article 7 of the Polish Constitution states: *The organs of public authority shall function on the basis of, and within the limits of, the law.*

²⁹ The article 178(1) of the Polish Constitution states: *Judges, within the exercise of their office, shall be independent and subject only to the Constitution and statutes.*

to be inconsistent with the Constitution” – is inconsistent with Article 2, Article 7, Article 8 (1), Article 90 (1) and Article 178 (1), and Article 190 (1)³⁰ of the Constitution.

Moreover, the Court found that the same article 19 (1) paragraph 2 of TEU together with the article 2 of TUE³¹ insofar as, “for the purpose of ensuring effective legal protection in the areas covered by EU law and ensuring the independence of judges” – they grant domestic courts [...] the competence to: a) “review the legality of the procedure for appointing a judge, including the review of the legality of the act in which the President of the Republic appoints a judge” – are inconsistent with Article 2, Article 8 (1), Article 90 (1) and Article 179³² in conjunction with Article 144 (3) (17) of the Constitution; b) “review the legality of the National Council of the Judiciary’s resolution to refer a request to the President of the Republic to appoint a judge” – are inconsistent with Article 2, Article 8 (1), Article 90 (1) and Article 186 (1) of the Constitution; c) “determine the defectiveness of the process of appointing a judge and, as a result, to refuse to regard a person appointed to a judicial office in accordance with Article 179 of the Constitution as a judge” – are inconsistent with Article 2, Article 8 (1), Article 90 (1) and Article 179 in conjunction with Article 144 (3) (17) of the Constitution.

The verdict was highly criticised by Polish scholars. They regard the conflict between EU law and CJEU judgments and the Polish Constitution as apparent [Kustra-Rogatka 2021: 6]. Some argue that the Constitutional Court has in fact revised the judgments of the CJEU or attempted to make the binding interpretation of primary law, which it is not entitled to do. Besides, it is argued that judgments challenging the acts of international law constitutionality do not have a derogatory effect, as an international agreement (such as the TEU) cannot be unilaterally by one party. At most, a judgment may produce an effect at the application level in Poland, but even this is questionable [Wróbel 2021: 19-26]. In fact, the article 9 of the Constitution stipulates that the Republic of Poland (and thus also the Polish courts) shall observe binding international law. And last but not least, some constitutionalists

³⁰ The article 190(1) of the Polish Constitution states: *Judgments of the Constitutional Tribunal shall be of universally binding application and shall be final.*

³¹ The article 2 of the TEU states: *The Union is founded on the values of respect for human dignity, freedom, democracy, equality, the rule of law and respect for human rights, including the rights of persons belonging to minorities. These values are common to the Member States in a society in which pluralism, non-discrimination, tolerance, justice, solidarity and equality between women and men prevail.*

³² The article 179 of the Polish Constitution states: *Judges shall be appointed for an indefinite period by the President of the Republic on the motion of the National Council of the Judiciary.*

consider this judgement to be *invalid*, due to the participation of the three persons elected for seats already taken (so-called “doubles”) in the adjudicating panel [Ochmański 2023].

CONCLUSIONS

While EU law undoubtedly take precedence over ordinary national legislation, the issue of its supremacy over national constitutions is still unclear. According to the series of CJEU judgments it has primacy over all contrary national legislation, including constitutional one. On the other hand, national constitutional courts, such as German and Polish have stated that their respective constitutions retain the status of the supreme law. The heterarchical model of legal system in the EU holds that this contradiction is apparent and the hierarchy exists only separately in national and EU legal order.

Recently, this academic dispute has gained more prominence. The Polish Constitutional Court found through interpretative judgment that several provisions of the Treaty on Functioning of European Union are contrary to the Polish Constitution. The judgment came after the TFEU suspended the application of certain Polish provisions related to the Disciplinary Chamber of the Supreme Court and Supreme Court Act and interpreted from the TUE that the adjudication of the new Polish judges elected in the contested procedure may infringe the right to the effective legal protection.

The question of EU law supremacy could be ignored for a long time as national courts implemented the pro-European interpretation of their constitutions. Seemingly that time has come to the end, as demonstrated in the recent dispute related to the Polish judiciary.

REFERENCES

- Avbelj M.
2021 *Supremacy or Primacy of EU law – (Why) Does it Matter?*, “European Law Journal”, vol. 17, no. 6.
- Arigho R.
2014 *The Supremacy of European Union Law: An Inevitable Revolution or Federalism in Action?*, “Trinity College Dublin Journal of Postgraduate Research”, vol. 13.

Augenstein D., Dawson M.

2016 *What Law for What Policy? Integration through Law in the European Union Revisited*, [in:] *Integration Through Law Revisited*, ed. D. Augenstein, New York.

Carrozza P.

2017 *The Importance of Kelsen's Thought for the Legal Understanding of Multi-level Government (Monism v. Dualism)*, [in:] *Kelsenian Legal Science and the Nature of Law*, eds. P. Langford, I. Bryan, J. McGarry, Berlin.

Craig P., Búrca G.

2015 *EU law: Text, Cases and Materials*, 6th ed., Oxford.

Dermine P.

2020 *The Ruling of the Bundesverfassungsgericht in PSPP – An Inquiry into its Repercussions on the Economic and Monetary Union*, "European Constitutional Law Review", vol. 16, no. 3.

Kustra-Rogatka A.

2021 *Kontrola konstytucyjności aktu prawa pierwotnego UE w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 7.10.2021 r. w sprawie K 3/21*, „Europejski Przegląd Sądowy”, nr 11 (194), s. 4-10.

Monti G., Chalmers D., Davies G.

2010 *European Union Law: Cases and Materials*, Cambridge.

Ochmański J. W.

2023 *Miarkowanie konfliktów oraz rozwiązywanie sporów*, [w:] J. W. Ochmański, *Sporo o działania ultra vires w Unii Europejskiej*, Warszawa.

Visser M.

2013 *A cautionary tale: some insights regarding judicial activism from the national experience*, [in:] *Judicial Activism at the European Court of Justice*, eds. M. Dawson, B. Witte, E. Muir, Cheltenham.

Wróbel W.

2021 *Skutki rozstrzygnięcia w sprawie K 3/21 w perspektywie Sądu Najwyższego i sądów powszechnych*, „Europejski Przegląd Sądowy”, nr 12 (195), s. 19-26.

Legal acts:

Charter of Fundamental Rights of the European Union (consolidated version O.J. C 2016 C 202/389).

Constitution of the Republic of Poland (Dz.U. 1997, No. 78, item 483), <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm> [access: 07.05.2023].

Constitution of the Federal Republic of Germany (Basic Law), <https://www.bundesregierung.de/bregen/chancellor/basic-law-470510> [access: 07.05.2023].

Treaty establishing the European Economic Community (Treaty of Rome).

Treaty on European Union (consolidated version O.J. 2012, C 326/1).

Treaty on the Functioning of the European Union (consolidated version O.J. 2012, C 326/1).

CJEU judgments:

Judgment of the Court (ECJ) of 5 February 1963, NV Algemene Transport – en Expeditie Onderneming van Gend & Loos v Netherlands Inland Revenue Administration, case 26-62.

Judgment of the Court (ECJ) of 15 July 1964, Flaminio Costa v E.N.E.L., case 6-64.

Judgment of the Court (ECJ) of 17 December 1970, Internationale Handelsgesellschaft mbH v Einfuhr und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel, case 11-70.

Judgment of the Court (CJEU Grand Chamber) of 24 June 2019, European Commission v Republic of Poland, case C-619/18 R.

Judgment of the Court (CJEU Grand Chamber) of 19 November 2019, Joined Cases C-585/18 (A.K. v National Council of Judiciary), C-624/18 (CP v Supreme Court) and C625/18 (DO v Supreme Court).

Order of the Court (CJEU) on interim relief of 17 December 2018, European Commission v Republic of Poland, case C-619/18 R.

German judgments:

Judgment of the German Federal Constitutional Court of 29 May 1974,
BVerfGE 37, 271 2 BvL 52/71 Solange I.

Judgment of the German Federal Constitutional Court of 22 October 1986,
BVerfGE 73, 339 2 BvR 197/83 Solange II.

Judgment of the German Federal Constitutional Court of 12 October 1993,
2 BvR 2159/92 Maastricht Treaty.

Judgment of the German Federal Constitutional Court of 5 May 2020,
2 BvR 859/15, 2 BvR 1651/15, 2 BvR 2006/15, 2 BvR 980/16
Public Sector Purchase Programme.

Polish judgements:

Judgment of the Polish Constitutional Court of 11 May 2005 Accession Treaty, file ref. no. K 18/04 (OTK-ZU 2005, No. 5A, item 49, Dz.U. 2005, no. 86, item 49).

Judgment of the Polish Constitutional Court of 27 April 2005 European Arrest Warrant, file ref. no. P 1/05 (Dz.U. 2005, no 77, item 680).

Judgment of the Polish Constitutional Court of 26 June 2013, file ref. no. K 33/12 (OTK-ZU 2013, No. 5A, item 63, Dz.U. 2013, item 825).

Judgment of the Polish Constitutional Court of 25 March 2019 TEU, file ref. no. K 12/18 (Dz.U. 2019, item 609).

Judgement of the Polish Constitutional Court of 20 April 2020, Supreme Court Resolution, case ref. no. U 2/20 (Dz.U. 2020, item 376).

Judgement of the Polish Constitutional Court of 7 October 2021, case ref. no. K 3/21 (Dz.U. 2021, item 1852).

Resolution of the formation of the combined Civil, Criminal and Labour Law and Social Security Chamber of the Polish Supreme Court, ref. no. BSA I-4110-1/20.

PIERWSZEŃSTWO PRAWA UE NAD KONSTITUCJAMI NARODOWYMI Z PERSPEKTYWY EUROPEJSKIEJ I NARODOWEJ

Streszczenie: Celem artykułu jest zbadanie problematyki prymatu prawa unijnego nad konstytucjami państw członkowskich, znanego także jako „supremacja” prawa unijnego. W pracy przedstawiono przeciwstawne teoretyczne ujęcia panującego na terenie Unii ładu prawnego, zgodnie z modelem heterarchicznym oraz hierarchicznym (warunkowym oraz bezwarunkowym). Następnie przeanalizowano rozwój doktryny pierwszeństwa prawa unijnego w trzech przełomowych orzeczeniach TFUE oraz stanowiska niemieckich i polskich sądów konstytucyjnych w tej kwestii. Zbadano także ostatnie orzeczenia TSUE i polskiego Trybunału Konstytucyjnego.

Słowa kluczowe: pierwszeństwo prawa UE, ‘supremacja’ prawa UE, konstytucje narodowe, model heterarchiczny, model hierarchiczny

THE PRINCIPLES OF JURISDICTION IN PUBLIC INTERNATIONAL LAW FROM THE POLISH AND MALTESE PERSPECTIVE

Summary: The article critically analysis the principles of jurisdiction in Public International Law with a particular focus on the criminal jurisdiction. Firstly, the theoretical concept is introduced and particular principles are shortly described. Then the territoriality principle and nationality principles (active and passive) are outlined in details. The examination is enriched by references to the essential international cases and relevant legal provisions of the Polish and Maltese law.

Keywords: jurisdictional principles, public international law, territoriality principle, active nationality principle, passive nationality principle

INTRODUCTION

The notion of jurisdiction refers to a state's power to affect or control persons, properties and circumstances within its territory. There are three types of this power. The prescriptive jurisdiction (also known as the legislative jurisdiction) is an authority to enact laws. The adjudicative jurisdiction is roughly a power to decide on competing claims. And the enforcement jurisdiction is a power to ensure compliance with its laws [Kamminga, *Extraterritoriality...*]. The last one is almost always territorial as police forces should operate within state's borders [Mills 2014: 187-239]. In this article I will deal with jurisdiction mainly in its adjudicative dimension with the primarily focus

on the criminal matters. Issues of jurisdiction in civic, commercial and other private law matters lay beyond the scope of this paper.

According to the doctrine of public international law the existence of some linking point (*nexus*) between an offender and a state is a necessary requirement for exercising jurisdiction by that state. The necessity of *nexus* is reflected in the principles of jurisdiction. These principles are the territorial principle and the principles forming a group of the extraterritorial jurisdiction principles.

The territorial principle determines jurisdiction by reference to the territory where the offence was committed. This is the most widely accepted and exercise form of jurisdiction in criminal matters. The starting point in public international law is the presumption that jurisdiction is territorial and may not be exercised extraterritorially without a specific basis in international law.

These specific bases are determined by the principles of extraterritorial jurisdiction. One of them is the nationality principle. In case of the active nationality principle jurisdiction is exercise based on a nationality of the offender. In turn, in case of the passive nationality principle a ground for exercising jurisdiction is the nationality of the person injured by the offence. The passive nationality principle is also known under a name of the passive personality principle while the active nationality principle is often being referred as simply the nationality principle. Both branches of the nationality principle and the territoriality principle will be subject of a deepened analysis in the following chapters.

The next principles of extraterritorial jurisdiction are more controversial. The protective principle is determined by a reference to 'vital national interest' injured by the offence [Harris 2004: 266]. It is suggested that the reason of applying this principle is the inadequacy of most national legislation punishing offences committed within the territory against the security, integrity and independence of foreign states [Harris 2004: 291]. The term vital national interests includes a protection against offences like currency counterfeit, immigration or conspiracy against the state, but the catalogue of what may be regarded as a vital national interest is not closed. This principle is also called the security principle [Crawford 2012: 462].

The last principle of extraterritorial jurisdiction is the universality principle also known as universal jurisdiction. It aims at allowing states to prosecute offenders of the most serious crimes even though there is no real link between the crime and the particular state. The offences are thus commanded and consummated abroad (what exclude appliance of the territoriality principle)

by persons who are non-resident aliens (what exclude the nationality principle) and are not deemed to constitute a threat to any vital national interests of the state exercising jurisdiction (what exclude the protective principle). Initially the scope of the universal principle was limited to the crime of piracy. However, it was later expanded to include the core crimes of customary international law, like slavery, genocide, crimes against humanity, breaches of the laws of war and torture.

A form of quasi-universal jurisdiction arises from international treaties requiring states parties to exercise jurisdiction without traditional nexus over offenders, who are present on their territories, of specific crimes, such as aircraft seizure and terrorism. The regime established by those treaties should not be considered universal as it is limited to states parties and is based on their consent (hence the use of the prefix 'quasi'). However, some states (mainly the US) have occasionally extended the application of those treaties to foreign territories and citizens. The Latin phrase *aut dedere aut judicare* denotes the obligation to either extradite or prosecute individuals who have committed serious international crimes when no other state has requested extradition.

The case of the arrest warrant for the then Democratic Republic of Congo's Minister for Foreign Affairs Abdulaye Yerodia Ndombasi exemplifies the application of universal jurisdiction *in absentia* of the accused on the state's territory. Specifically, a Belgium judge issued an arrest warrant, charging him with alleged war crimes committed on the territory of the Democratic Republic of Congo, despite his absence on Belgium territory. The International Court of Justice found it illegitimate because of his immunity claim. Several judges expressed their dissenting opinions on the jurisdiction question. Two of them opposed the principle of universal jurisdiction entirely, while the next two disagreed with it only in absentia of the accused. Six judges supported Belgium's position [Crawford 2012: 467-471].

THE TERRITORIALITY PRINCIPLE

As discussed earlier, the territorial principle determines jurisdiction by a reference to the territory where the offence was committed. This notion includes both the place where the offence was commenced (commanded) and the place where it was completed (consummated). According to the subjective territorial principle jurisdiction may be exercised over crimes commenced within the state even if consummated abroad, while according to the objective territoriality principle jurisdiction may be exercised over crimes

in which any essential constituent element is consummated on the forum state's territory. The distinction between the territory of commencement and the territory of completion is particularly relevant in cases involving conspiracy, antitrust violations, and immigration laws. A classic example is when a person shoots and kills someone on the other side of a border. Even the application of the most fundamental principle, the territoriality principle, can sometimes lead to jurisdictional overlap [Crawford 2012: 458-459].

A significant court ruling that considered the objective territoriality principle was issued in the *Lotus* case. On 2 August 1926 a collision occurred on the high seas between the French ship *Lotus* and the Turkish ship *Boz-Kourt*. Eight Turkish sailors and passengers died as the result of this accident. *Monsieur Demons*, the officer of the watch on board the *Lotus* during the time of the collision was prosecuted in Turkey after his arrival onboard *Lotus* in Constantinople. The Permanent Court of International Justice ruled that there was no rule under international law which would have prohibited Turkey from prosecuting *Demons*. According to the court "once it is admitted that the effects of the offence were produced on the Turkish vessel, it becomes impossible to hold that there is a rule of international law which prohibits Turkey from prosecuting the French officer of the watch" [Harris 2004: 272].

Another case which involved the objective territoriality principle was the *Lockerbie* case. On 21 December 1988 an aircraft was destroyed by a bomb over the Scottish village Lockerbie, resulting in the deaths of 270 people, including 11 on the ground. There was a belief that the suitcase containing the explosive device had been brought as unaccompanied baggage at Luqa Airport in Malta and later transferred onto the plane at Frankfurt Airport, although Malta rejected this claim and did not raise her rights to exercise jurisdiction based on the subjective territoriality. Instead, according to the objective territoriality two offenders of Libyan nationality were prosecuted under the Scottish law. The High Court of Justiciary (the Scottish supreme court) took a special sitting in Utrecht, Netherlands under the name of the Scottish Court in the Netherlands. An establishment of the court in a neutral country was then Libya leader's Muammar Gaddafi's condition for allowing the extradition of the two accused [Joyner, Rothbaum 1993].

It may be clearer to say both the subjective and objective territoriality principles find reflection in national laws. For instance, the article 5 of the Polish Criminal Code states that "the Polish criminal statute applies to a perpetrator who has committed a prohibited act in the territory of the Republic of Poland, as well as on a Polish water-borne or airborne vessel". According

to the article 6 (2) of this code “a prohibited act is deemed to have been committed at the place **where the perpetrator has acted** or has omitted an action he has been obliged to perform, or **where the result constituting an element of a prohibited act has occurred** or was to occur according to the perpetrator’s intent”. This results in interesting theoretical consequences. For instance, in Polish law there is an criminal offence of inciting a pregnant woman to terminate her pregnancy¹. Based on the objective territoriality principle, Poland has the authority to prosecute a foreign citizen who, while outside Poland, remotely provides information about an abortion clinic in his country to a pregnant woman residing in Poland. This is because the result of the act occurred or was intended to occurred on the Polish territory. Therefore, according to the subjective jurisdiction principle and Article 5 of the Polish Criminal Code, the offense is deemed to have been committed in Poland [Kmał 2018: 72-78].

In Maltese law the territoriality principle is expressed in article 5 (1) a, b and c of the Criminal Code. Based on these provisions, criminal action may be prosecuted in Malta against any person who committed an offence in Malta, on the sea in any place within the territorial jurisdiction of Malta, on the sea beyond such limits on board any ship or vessel belonging to Malta and on board any aircraft while it is within the air space of Malta or on board any aircraft belonging to Malta wherever it may be. Unlike its Polish counterpart, Maltese Criminal Code contains no provisions specifying the method for determining where an offence was committed. In the absence of such specification, it can be assumed that the cited provisions express both the subjective and objective attitude².

THE NATIONALITY PRINCIPLE

The nationality principle is based on the notion of citizenship. Each state has the freedom to determine who possesses its citizenship and enact laws to regulate the process of obtaining and losing it. This situation became more complicated following the ICJ’s ruling in the *Nottebohm* case. Friedrich Nottebohm was a German citizen residing in Guatemala. During World War II, he obtained citizenship in Liechtenstein, which resulted in the automatic

¹ Polish Criminal Code (consolidated version Dz.U. 2022, item 1138), https://www.legislationline.org/download/id/7354/file/Poland_CC_1997_en.pdf [access: 07.05.2023].

² Maltese Criminal Code (Cap. 9), <https://justice.gov.mt/en/pcac/Documents/Criminal%20code.pdf> [access: 07.05.2023].

loss of his German citizenship. Nevertheless, Guatemala continued to regard him as a German citizen (a citizen of an enemy power). Consequently, he was deprived of his property and handed over to the US. In 1955 the ICJ stated that Guatemala was entitled not to recognize his Liechtenstein citizenship. The verdict relied on the construct of a “genuine connection”. It expresses the idea that citizenship cannot be sold or given arbitrarily but is rather derivative of actual state of connection to the state. The verdict received significant criticism and diminished in importance over time [Macklin 2017: 492-497].

After making a reference to some complexity in the process of determining one’s citizenship I will now examine the nationality principle under the two of its forms: (active) nationality and passive personality (nationality). The former one is widely accepted while the latter one is still a subject of controversy.

Active nationality

According to the active nationality principle a state has a power to prosecute its citizens for crimes committed abroad. This is based on the assumption that there is a special bond of allegiance between the state and its citizens. Sometimes it is extended to residents, which can be seen as a legacy of the *Nottebohm* case (the ICJ had never perceived his Guatemala residency to be citizenship). An application of nationality principle in combination with the territorial and others principles leads to a situation of concurrent (overlapping) jurisdiction and some state decided to limit this principle by confining it only to serious offences [Crawford 2012: 460].

The principle constitutes a threat to the personal as a state citizen, even after long period of living abroad, are still requested to follow national regulations, which they may want to escape. Moreover, it appears that there is no rule of international law that requires an offence to be punishable also in place where it was committed (although the principle of sovereignty and equality of states may impose some limitations. Additionally, states seem to have the freedom to impose punishments on their citizens for crimes committed abroad according to their own discretion.

Fortunately, many states have adopted the dual criminality requirement or have limited the application of the active nationality principle. An example of this can be seen in the provisions of the Polish Criminal Code. According to the article 109 of the code ‘a Polish criminal statute applies to a Polish citizen who has committed a crime abroad’. While the liability is then

not limited to the serious crimes, dual criminality guaranties are brought by the article 111. The first paragraph of this article stipulates that “liability for an act committed abroad is applicable only if this act is also recognised as a crime by the statute being in force in the place of the commission of the act”. Furthermore, the second paragraph states that in case of differences between the Polish statute and the statute being in force in the place of the commission of the act, ‘the court may take these differences into account to the perpetrator's benefit while applying the Polish statute’.

In the Maltese law the active nationality principle is provided by the article 5 (1) D of the Criminal Code. Unlike the Polish one, it limits the applicability of this principle only to chosen offences. It stipulates that a criminal action may be prosecuted in Malta against ‘**any citizen of Malta or permanent resident in Malta who in any place** or on board any ship or vessel or on board any aircraft wherever it may be shall **have become guilty of**:

- the offences mentioned in article 54A (genocide, a crime against humanity, a war crime and a crime of aggression);
- an offence against the safety of the Government (articles 52-62);
- the offences mentioned in articles 133 (publishing a secret document by a public officer), 139A (inflicting on a person severe pain or suffering by a public officer);
- the offences mentioned in articles 311 to 318 (causing an explosion, possessing an explosive substance, radioactive materials, setting on the fire) and in article 320 (destruction)

[...] when these are committed or are directed against or on a state or government facility, an infrastructure facility, a public place or a place accessible to the public, a public transportation system, or of forgery of any of the Government debentures referred to in article 166 or of any of the documents referred to in article 167, or of the offence mentioned in article 196, or of any other offence against the person of a citizen of Malta or of any permanent resident in Malta.

Because of the very specific nature of those crimes there is no requirement of dual criminality.

Passive nationality (personality)

According to the passive personality principle states have a power to prosecute foreign citizens for crimes committed abroad which injured citizens of this state. It is based on the assumption that the state has an obligation to protect its citizens against crimes even when they are committed abroad by a foreigner. The difference between this principle and the protective principle is very thin and it was even suggested that the former one stems from the latter one.

Passive nationality is often criticised and is considered as much more controversial than the previous principles. The arguments usually include observations that it exposes individuals to large number of jurisdictions, and that it serves no wider goal of criminal justice.

In the Lotus case the domestic law ground for the prosecution was based on this principle, but the court declined to assess the law as such (the ruling referred more subjective territoriality).

An exemplification of the application of this principle is the Cutting case. The US citizen while being in the US published in the local newspaper a publication which defamed the Mexican citizen. The situation was taken to the Mexican court whose verdict was based also on the passive nationality. However, it gave birth to the mass protests from the US side [Crawford 2012: 461].

In the Polish law the protective principle is contained in the article 110 (1) of the Criminal Code, which states that ‘a Polish criminal statute applies to **an alien who has committed abroad** a prohibited act against the interests of the Republic of Poland, **a Polish citizen, a Polish juridical person or a Polish organisational entity** without a legal personality, and also to an alien who has committed abroad a crime of a terrorist character. However, the appliance of this provision is also constrained by the requirement of dual criminality (refer to the article 111 which was already discussed).

CONCLUSIONS

I have examined the basic principles of jurisdiction. The territoriality principle emerges as the most widely accepted and exercised form of jurisdiction, determining jurisdiction based on the territory where the offense was committed. However, it is important to note that even the application of this basic principle can sometimes lead to jurisdiction overlap. This necessitates a careful examination of jurisdictional boundaries and the potential

for conflicting claims. The extraterritorial jurisdiction principles, including the nationality principle, protective principle, and universality principle, provide states with the ability to exercise jurisdiction over offenses committed outside their territory. While the active nationality principle is widely accepted, the passive nationality principle remains a topic of controversy due to concerns about its potential to expose individuals to multiple jurisdictions without serving a broader goal of criminal justice. The ongoing process of extension of the jurisdiction bases creates a threat to the most basic principle of law, which is legal certainty.

REFERENCES

Crawford J.

2012 *Brownlie's Principles of Public International Law*, 8th ed., Oxford.

Harris D.

2004 *Cases and Materials on International Law*, 6th ed., London.

Joyner C., Rothbaum W.

1993 *Libya and the Aerial Incident at Lockerbie: What Lessons for International Extradition Law?*, "Michigan Journal of International Law", vol. 14, issue 2.

Kmąk K.

2018 *Nakłanianie lub udzielanie pomocy do przerwania ciąży z naruszeniem przepisów ustawy*, „Prokuratura i Prawo”, nr 2, s. 72-78.

Macklin A.

2017 *Is it time to retire Nottebohm?*, "American Journal of International Law. Unbound", vol. 111, s. 492-497.

Mills A.

2014 *Rethinking Jurisdiction in International Law*, "British Yearbook of International Law", vol. 84, issue 1.

Online sources:

Kamminga M., *Extraterritoriality*, [in:] *Max Planck Encyclopedias of International Law*, <https://opil.ouplaw.com/view/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e1040#law-9780199231690-e1040-div1-2> [access: 07.05.2023].

Maltese Criminal Code (Cap. 9), [https://justice.gov.mt/en/pcac/Documents/Criminal% 20code.pdf](https://justice.gov.mt/en/pcac/Documents/Criminal%20code.pdf) [access: 07.05.2023]

Polish Criminal Code (consolidated version Dz.U. 2022, item 1138), https://www.legislationline.org/download/id/7354/file/Poland_CC_1997_en.pdf [access: 07.05.2023].

ZASADY JURYSDYKCJI W PRAWIE MIĘDZYNARODOWYM PUBLICZNYM Z POLSKIEJ ORAZ MALTAŃSKIEJ PERSPEKTYWY

Streszczenie: Artykuł krytycznie analizuje zasady jurysdykcji w prawie międzynarodowym publicznym ze szczególnym naciskiem na jurysdykcji karnej. Na początku wprowadzony jest koncept teoretyczny i opisane krótko poszczególne zasady. Następnie zasada terytorialności oraz zasady obywatelstwa (czynna i bierna) są szczegółowo omawiane. Analiza wzbogacona jest przez przytoczenie kluczowych międzynarodowych kazusów oraz istotnych przepisów prawa polskiego i maltańskiego.

Słowa kluczowe: zasady jurysdykcji, prawo międzynarodowe publiczne, zasada terytorialności, czynna zasada obywatelstwa, bierna zasada obywatelstwa

BEZPIECZEŃSTWO EKONOMICZNE KRAJOWYCH PRZEDSIĘBIORSTW DZIAŁAJĄCYCH W SEKTORZE MAGAZYNOWYM BRANŻY TSL PO KRYZYSACH LAT 2019-2022

Streszczenie: Bezpieczeństwo ekonomiczne przedsiębiorstw jest tematem bardzo aktualnym z uwagi na występujące w minionych latach wielkie kryzysy takie jak pandemia COVID-19, wojna w Ukrainie, drastyczny wzrost inflacji czy przerwanie globalnych łańcuchów dostaw. W bieżącej pracy temat ten rozbity rozpatrywany jest stricte od strony przedsiębiorstw działających w branży TSL, poprzez poruszenie tematów takich jak: definicja stabilności ekonomicznej firmy, identyfikacja czynników na nią wpływających (w kontekście przedsiębiorstw logistycznych) czy ramowy opis działań ukierunkowanych na niwelację skutków destabilizacji gospodarczej organizacji. Opisane w ten sposób czynniki składowe niniejszego tekstu zrealizowane zostały dzięki opisanym niżej metodom badawczym, do których należą: 1) przegląd literatury przedmiotu; 2) ramowa analiza danych dostępnych w popularnonaukowych źródłach internetowych; 3) obserwacja uczestnicząca w rzeczywistym przedsiębiorstwie działającym w branży TSL.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo ekonomiczne, TSL, logistyka, kryzys, stabilność finansowa.

WPROWADZENIE

W dobie kryzysów XXI wieku temat bezpieczeństwa ekonomicznego przedsiębiorstw staje się coraz bardziej aktualny. Podstawowe różnice, jakie różnią pojęcie bezpieczeństwa ekonomicznego w różnych przedsiębiorstwach spowodowane są branżą, do której dane firmy należą. Teorię tą potwierdza

pośrednio m.in. Dziurny A. słowami „przedsiębiorstwa powinny brać pod uwagę kilka aspektów swojej działalności bezpieczeństwa ekonomicznego, przede wszystkim brać pod uwagę kwestie finansowania, umiędzynarodowienia rynków, kwestie zarządczo – organizacyjne i coraz szybciej zmieniające się technologie i rozwój czy też innowacje” [Dziurny, 2019, s.181]. Natomiast sam wyprowadzony w ten sposób tok myślenia doprowadził do rozważań naukowych autora w temacie bezpieczeństwa ekonomicznego firm działających w branży TSL, która przez swoje tempo rozwoju w Polsce w ostatnich latach wyeksponowana jest na różnego rodzaju czynniki destabilizujące płynność pracy poszczególnych działających w jej obrębie firm. W świetle powyższego popelniony został niniejszy tekst, którego celami zostały:

- identyfikacja czynników wpływających na stabilność ekonomiczną firm z branży TSL z naukowego punktu widzenia,
- próba ustalenia elementów mających wpływ na stateczność pracy przedsiębiorstw logistycznych na podstawie źródeł popularnonaukowych z odniesieniem do własnych obserwacji z przedsiębiorstwa magazynowego,
- ramowy opis możliwych metod działania, które przyczynić się mogą do niwelacji skutków działania czynników destabilizujących firmy TSL z ekonomicznego punktu widzenia.

Opisane wyżej opracowane zostały przy użyciu metod badawczych jakimi są:

- przegląd literatury przedmiotu,
- ramowa analiza danych dostępnych w popularnonaukowych źródłach internetowych,
- obserwacja uczestnicząca w rzeczywistym przedsiębiorstwie działającym w branży TSL.

IDENTYFIKACJA CZYNNIKÓW WPŁYWAJĄCYCH NA STABILNOŚĆ PRACY PRZEDSIĘBIORSTW MAGAZYNOWYCH W KONTEKŚCIE NAUKOWYM

Okręglicka wiąże pojęcia płynności i stabilności finansowej bezpośrednio w kontekście przedsiębiorstw i wskazuje, że jest to jeden z priorytetów oraz wyzwań dla przedsiębiorców [Okręglicka, 2014, s.407]. Z kolei Szydło S. definiuje w pracy poświęconej aspektom finansowo-gospodarczym pojęcie stabilności jako zdolności powrotu do stanu równowagi po jej zaburzeniu [Szydło,

2013, s.123]. Z kolei na podstawie książki zatytułowanej „Stabilność rynku kapitału a wzrost gospodarczy” można dokonać próby powiązania opisanych wyżej pojęć tworząc definicję stabilności ekonomicznej przedsiębiorstwa jako zdolności do zachowania równowagi pomiędzy wewnętrznymi, a zewnętrznymi czynnikami mającymi wpływ na kondycję finansową organizacji oraz umiejętność do szybkiej reakcji na zmiany gospodarcze, które są kluczowymi czynnikami mającymi wpływ na konkurencyjność i rozwój danego przedsiębiorstwa (na podstawie [Milo, Malczewski i in., 2010, s.178]).

Tabela 1. Globalne i lokalne czynniki wpływające na stabilność ekonomiczną przedsiębiorstw magazynowych w branży TSL

Wybrane czynniki globalne wpływające na stabilność ekonomiczną przedsiębiorstw magazynowych w branży TSL	Źródło
Poziom PKB i poziom deficytu budżetowego,	[Zysiński, Krysiuk, 2018, s.1156]
Kryzysy walutowe na świecie,	
Wzrost globalizacji,	
Wzrost kosztów kadrowych i ochrony pracowniczej	
Czynniki związane z ochroną środowiska,	
Poziom zaawansowania technologicznego	[Bąk-Sokołowska, 2018, s.170]
Dynamika wzrostu płac i poziom bezrobocia	[Jankowski, 2022, s.29]
Inflacja w kraju i na świecie	
Wzrost popytu i podaży na powierzchnie magazynowe	
Zmiana zachowań konsumentów	[Wolak, Lysionok, Kosturek i.in., 2019, s.39]
Międzynarodowe inwestycje infrastrukturalne	
Wybrane czynniki lokalne wpływające na stabilność ekonomiczną przedsiębiorstw magazynowych w branży TSL	Źródło
Otwartość firmy na nowe inwestycje	[Cywiński, 2018, s.46]
Konkurencja na lokalnym rynku pracy	[Jankowski, 2022, s.29]
Elastyczność zatrudnienia	
Motywatory pracownicze (np. premie, atmosfera, rozwój)	[Bartos, Matuszewska-Kubicz, 2022, s.76]
Lokalna dostępność infrastruktury (np. porty, drogi, kolej)	[Wiśniewska, Puchała, 2019, s.93]

Źródło: Opracowanie własne.

Idąc dalej zgodnie z przyjętą definicją, można dokonać próby wyszczególnienia wszelkich elementów mających wpływ na stabilność ekonomiczną przedsiębiorstwa magazynowego działającego w branży TSL. Jednak, aby tego

dokonać, należałoby dokonać w tym miejscu wstępnego podziału na czynniki globalne i lokalne. Taki właśnie rozkład został zaprezentowany w tabeli 1.

Opisane w tabeli czynniki lokalne, to czynniki, na które w wielu przypadkach przedsiębiorstwo ma wpływ (np. polityka wynagradzania, skuteczność zatrudnienia, czy własna przewaga konkurencyjna na rynku pracy), a czynniki globalne, to takie, na które w większości przypadków firma nie ma wpływu i musi się im podporządkować (np. zachowania konsumentów, poziom inflacji czy ogólnokrajowa dynamika wzrostu płac). Wszystkie wymienione elementy mają jednak punkt wspólny w postaci monetarnej, gdyż wywierają one bezpośrednią presję na wynik finansowy organizacji. Jak opisane zostało to w definicji na początku niniejszego rozdziału, stabilność ekonomiczna przedsiębiorstwa utrzymają jest wtedy, kiedy zarządzający umiejętnie bilansują wszelkie czynniki działające na niekorzyść przedsiębiorstwa własnymi przedsięwzięciami. O ile w wyniku takiego bilansu widać przewagę ruchów zarządczych działających na jego korzyść, można mówić wtedy o wzroście gospodarczym przedsiębiorstwa [Skubiak, 2014 s.217].

PRÓBA IDENTYFIKACJI RZECZYWISTYCH CZYNNIKÓW WPŁYWAJĄCYCH NA STABILNOŚĆ PRACY PRZEDSIĘBIORSTW MAGAZYNOWYCH W LATACH 2020-2025

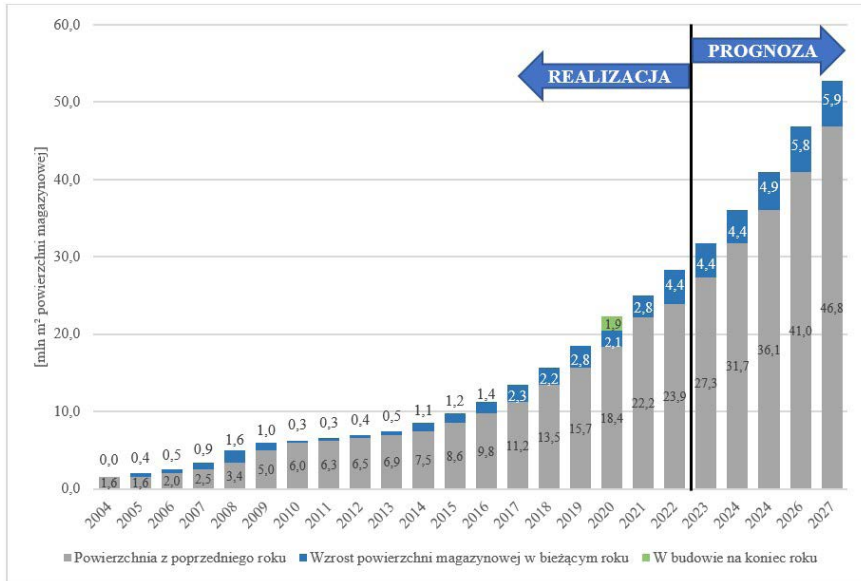
Opisane w poprzednim rozdziale czynniki, mające wpływ na rozwój przedsiębiorstw magazynowych działających w branży TSL można doprecyzować na podstawie rzeczywistych i konkretnych sytuacji, które miały miejsce w gospodarce w ostatnich latach. Można tutaj wymienić wydarzenia bezspornie wpływające na stabilność pracy każdej firmy, takie jak:

- pandemia COVID-19,
- wojna w Ukrainie,
- dynamiczny wzrost wynagrodzeń i inflacji.

Można jednak dokonać próby połączenia pewnych faktów z branżą TSL, co w efekcie da dużo bardziej zadowalające wyniki w kontekście omawianego tematu stabilności ekonomicznej firm magazynowych. W takim przypadku, czynniki te przybiorą następującą postać:

- wzrost popytu i podaży na powierzchnie magazynowe;

Wykres. 1. Powierzchnia magazynowa w Polsce w latach 2004–2027 – stan rzeczywisty oraz prognozy

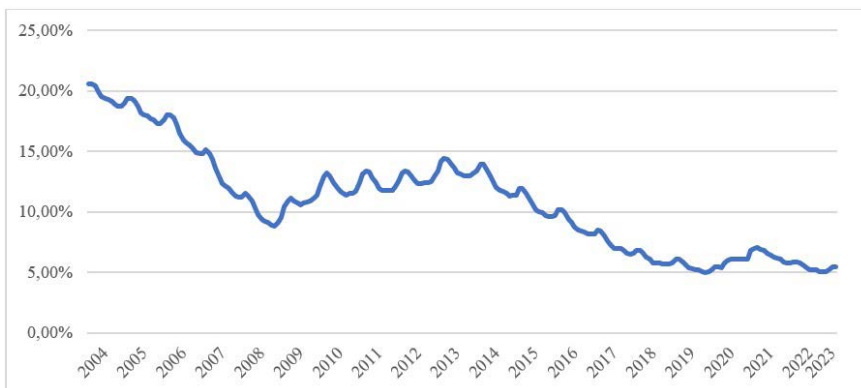

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [Brudner 2020; Rykowska 2021; 2022; 2023; Przybyłski 2023].

Wzrost ilości dostępnych powierzchni magazynowych oznacza wyższe zatrudnienie w tym sektorze gospodarki, co w połączeniu z względnie stałą ilością ludności w kraju może oznaczać wzrost konkurencji na rynku pracy w branży magazynowej, a to z kolei może doprowadzić do braku stabilności ekonomicznej przedsiębiorstw magazynowych.

- spadek poziomu bezrobocia;

Wykres. 2. Stopa bezrobocia rejestrowanego w latach 2004–2023 (dane miesięczne)

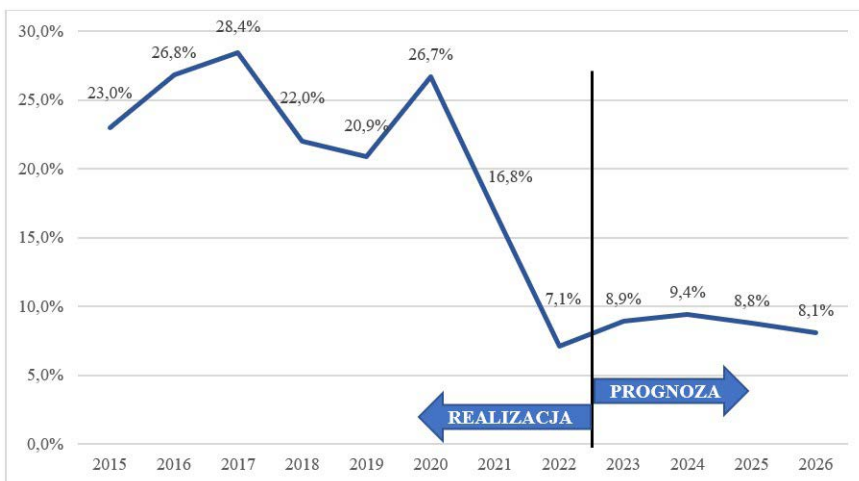

Źródło: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/bezrobocie-rejestrowane/stopa-bezrobocia-rejestrowanego-w-latach-1990-2023,4,1.html> [dostęp: 16.05.2023].

W przypadku dużego bezrobocia panującego na rynku pracy ludzie powinni chętniej przekwalifikowywać się [Koral, 2013, s.37], co byłoby z punktu widzenia przedsiębiorstwa rozwijającego się i poszukującego pracowników pozytywnym zjawiskiem, gdyż potencjalnie ułatwiłoby odnalezienie pracownika na rynku pracy.

- wzrost zainteresowania klientów kanałami sprzedaży e-commerce.

Wykres. 3. Rokroczny wzrost sprzedaży detalicznej w e-commerce w latach 2015-2026 (realizacja i prognoza)

Źródło: Opracowanie własne.

Pomimo spadku dynamiki, ostatnie lata pokazują, że tendencje wzrostowe sprzedaży kanałem e-commerce nadal utrzymują się, a w najbliższych latach (według prognoz) rynek sprzedaży elektronicznej nadal będzie wykazywał dodatnie przyrosty. Taka sytuacja rynkowa choć ogólnie pozytywna dla logistyki, wiąże się z dodatkowymi inwestycjami technologicznymi [Smorczevska-Mickiewicz, 2016, s.374], na które nie wszystkie przedsiębiorstwa będą przygotowane, a co za tym idzie -może to zaburzyć równowagę ekonomiczną firm działających w obszarze magazynowym w branży TSL.

Poza wymienionymi wyżej czynnikami dającymi się potwierdzić przy pomocy źródeł naukowych lub państwowych baz danych, pozostają też elementy, niepewne, które pozostają w sferze prognoz lub domniemywań środowiska biznesowego¹. Można w tym miejscu wymienić między innymi:

¹ Z potwierdzeniem na podstawie własnego doświadczenia zawodowego (obserwacja uczestnicząca) w pracy na stanowisku kierowniczym w firmie działającej w branży TSL zatrudniającej ponad 2000 osób na terenie Polski w latach 2019-2022.

- organizacja przerzutu towarów koniecznych do odbudowy Ukrainy po wojnie przez Polskę („Polska hubem logistycznym dla Ukrainy”²),
- odpływ ludności pochodzenia Ukraińskiego i spadek popytu na towary (i co za tym idzie – usługi logistyczne) w niektórych podsektorach³,
- dynamiczny wzrost robotyzacji magazynów (prognoza zakłada wzrost od 4 tys. szt. w roku 2018 do 4 mln szt. w roku 2025⁴),
- spadek zaangażowania kadry zarządzającej w związku ze spodziewaną kompresją płac po podwyżce płacy minimalnej w roku 2024⁵.

Można w tym miejscu dostrzec pewną prawidłowość dotyczącą dalszego podziału czynników kształtujących bezpieczeństwo ekonomiczne przedsiębiorstw magazynowych związaną z wydarzeniami, na które firma może bez przeszkód zareagować z wyprzedzeniem i te, na które z góry organizacja zareagować nie może (lub jest to przedsięwzięcie złożone i ciężkie do opracowania z zachowaniem zapasu czasowego). Generalnie jednak firma ma większe szanse na zachowanie swojego bezpieczeństwa ekonomicznego o ile działa proaktywnie, a nie reaktywnie, czyli próbując przewidywać zachowania rynkowe, reaguje z góry na przewidziane zjawiska.

PRZEJAWY DZIAŁAŃ MOŻLIWYCH DO PODJĘCIA W KONTEKŚCIE BEZPIECZEŃSTWA EKONOMICZNEGO PRZEDSIĘBIORSTW MAGAZYNOWYCH W LOGISTYCE

Opisana wyżej tematyka zagrożeń dla stabilności ekonomicznej zakładów pracy funkcjonujących w branży TSL wymaga reakcji osób zarządzających w celu utrzymania płynności procesów. Odpowiedzi te mogą być reprezentowane m.in. przez dwie opisane dalej postawy:

- podejście reaktywne, które bazuje na idei dopasowania firmy do zmian w otoczeniu organizacji [Osbert-Pociecha, 2008, s.23];
- podejście proaktywne zawiera w sobie ogół działań wykonywanych świadomie i z góry w celu zapobiegania potencjalnie negatywnym

² Na podstawie: <https://www.wnp.pl/budownictwo/polskie-firmy-zarobia-na-odbudowie-ukrainy-podpisano-histeryczne-dokumenty,696372.html>

³ Na podstawie: <https://www.logistyka.net.pl/bank-wiedzy/item/93431-jaki-bedzie-2023-rok-w-branzy-tsl>

⁴ Na podstawie: <https://trans.info/pl/do-2025-r-miliony-robotow-beda-obslugiwac-magazy ny-na-calym-swiecie-139138>

⁵ Na podstawie: <https://www.pulshr.pl/wynagrodzenia/nadchodzi-podwyzka-po-ktorej-ludzi-om-odechce-sie-pracowac,97533.html> [dostęp z dnia 19/05/2023]

skutkom oddziaływania otoczenia na przedsiębiorstwo, które wystąpić mogą w przyszłości [Osbert-Pociecha, 2008, s.23].

Rzeczywiste przykłady takich reakcji mogą być bardzo różne w zależności od strategii działania przedsiębiorstwa, jego polityki wewnętrznej i upodobań osób zarządzających. Kilka przykładów takich działań zaprezentowano w poniższej tabeli.

Tabela 2. Czynniki wpływające na stabilność ekonomiczną przedsiębiorstw magazynowych w branży TSL

Czynniki wpływające na stabilność ekonomiczną przedsiębiorstw magazynowych w branży TSL	Możliwa reakcja przedsiębiorstwa w celu przeciwdziałania ich negatywnym skutkom
Czynniki związane z ochroną środowiska,	Bieżące wdrażanie systemów związanych ze zrównoważonym rozwojem oraz budowanie związanej z tym świadomości pracowników.
Dynamika wzrostu płac i poziom bezrobocia	Utrzymywanie konkurencyjnej rynkowo oferty finansowej, pozafinansowej oraz public relations przedsiębiorstwa.
Inflacja w kraju i na świecie	Budowanie zapasów strategicznych w momentach obniżenia cen rynkowych.
Zmiana zachowań konsumentów	Próba bieżącej adaptacji do zachowań konsumentów (np. dostosowywanie systemów do sprzedaży e-commerce)
Otwartość firmy na nowe inwestycje	Bieżące poszukiwanie rozwiązań w kontekście rozwoju automatyki magazynowej pomagające redukować koszty pracy.
Elastyczność zatrudnienia	Utrzymywanie dualnego systemu zatrudnienia opartego na pracowniku etatowych i agencji pracy tymczasowej/umowach zlecenie.
Motywatory pracownicze (np. premie, atmosfera, rozwój)	Aktywne poszukiwanie, badanie i wdrażanie nowych systemów motywacyjnych dla pracowników.

Źródło: Opracowanie własne.

Przykładami bardziej klarownymi i obrazującymi rzeczywistość biznesową mogą być natomiast między innymi:

1. inwestycja w zielone terminale firmy BD Schenker⁶ (domyślny cel: proaktywna odpowiedź na zapotrzebowanie ekologizacji logistyki),
2. rozbudowanie programu benefitowego w magazynach⁷ Rossmann (domyślny cel: uatrakcyjnienie oferty pracy i zapewnienia stałego napływu kandydatów oraz utrzymanie obecnych pracowników),
3. robotyzacja magazynów centrów dystrybucji Amazon⁸ (domyślny cel: utrzymanie konkurencyjności na rynku pracy oraz tempa zwiększającej się sprzedaży detalicznej na najbliższe lata).

Na podstawie przedstawionych wyżej rzeczywistych działań można wyciągnąć wnioski, że bardzo duże przedsiębiorstwa stawiają na proaktywne podejście w zarządzaniu (i co za tym idzie utrzymaniu ekonomicznego bezpieczeństwa organizacji). Należy jednak pamiętać, że takie nastawienie wymaga wnikliwych i dokładnych analiz i prognoz [Stasiuk-Piekarska, 2015], to natomiast wymaga dodatkowych nakładów finansowych, na które przedsiębiorstwa (w szczególności małe firmy) mogą nie być przygotowane. Niezależnie jednak od wybranego podejścia (proaktywnego lub reaktywnego), kluczowym jest, aby przez podejmowane strategie działań i finalne decyzje zapewnić ekonomiczne bezpieczeństwo przedsiębiorstwa będące podstawą dla stabilnego funkcjonowania przedsiębiorstwa i równowagi w życiu prywatnym oraz zawodowym jego pracowników [Bombiak, 2008, s.160].

PODSUMOWANIE

Poruszane w bieżącym tekście aspekty takie jak identyfikacja czynników wpływających na ekonomiczną stabilność przedsiębiorstwa działającego w branży TSL z biznesowego i naukowego punktu widzenia są tematami niejednoznacznymi i ciężkimi do bezwzględnego określenia. W związku z powyższym już na wstępie zaprezentowana została definicja pojęcia ów ekonomicznego bezpieczeństwa organizacji komercyjnych, którą streścić można jako umiejętność firmy do zachowania równowagi pomiędzy czynnikami wewnętrznymi i zewnętrznymi oddziałującymi pozytywnie lub negatywnie na płynność jej pracy w celu zachowania stabilności operacyjnej. Na podstawie tego stwierdzenia zbudowana została cała dalsza część pracy skupiająca się na identyfikacji opisanych w pierwszym zdaniu niniejszego podsumowania

⁶ Na podstawie: <https://odpowiedzialnybiznes.pl/dobre-praktyki/inwestycje-w-zielone-terminale/> [dostęp z dnia 16/05/2023]

⁷ Na podstawie: <https://kariera.rossmann.pl/benefitymagazynie> [dostęp z dnia 16/05/2023]

⁸ Na podstawie: <https://evertiq.pl/news/27466> [dostęp z dnia 16/05/2023]

czynników, które podzielić można na takie, które zdecydowanie częściej opisywane są przez źródła naukowe (i które jednocześnie są czynnikami bardziej uniwersalnymi w swoim kontekście):

- poziom PKB i poziom deficytu budżetowego,
- kryzysy walutowe na świecie,
- wzrost globalizacji,
- wzrost kosztów kadrowych i ochrony pracowniczej,
- czynniki związane z ochroną środowiska,
- poziom zaawansowania technologicznego,
- dynamika wzrostu płac i poziom bezrobocia,
- inflacja w kraju i na świecie,
- wzrost popytu i podaży na powierzchnie magazynowe,
- zmiana zachowań konsumentów,
- międzynarodowe inwestycje infrastrukturalne,
- otwartość firmy na nowe inwestycje,
- konkurencja na lokalnym rynku pracy,
- elastyczność zatrudnienia,
- motywatory pracownicze (np. premie, atmosfera, rozwój),
- lokalna dostępność infrastruktury (np. porty, drogi, koleje),

oraz te, które zdecydowanie częściej pojawiają się w rozterkach kierownictwa operacyjnego firm działających w branży TSL⁹ oraz licznych źródłach internetowych:

- pandemia COVID-19,
- wojna w Ukrainie,
- dynamiczny wzrost wynagrodzeń i inflacji,
- wzrost popytu i podaży na powierzchnie magazynowe,
- spadek poziomu bezrobocia,
- wzrost zainteresowania klientów kanałami sprzedaży e-commerce,
- organizacja przerzutu towarów koniecznych do odbudowy Ukrainy po wojnie przez Polskę,
- odpływ ludności pochodzenia Ukraińskiego i spadek popytu na towary,
- dynamiczny wzrost robotyzacji magazynów.

9 Wniosek wyciągnięty na podstawie własnego doświadczenia zawodowego (obserwacja uczestnicząca) w pracy na stanowisku kierowniczym w firmie działającej w branży TSL zatrudniającej ponad 2000 osób na terenie Polski w latach 2019-2022.

Do wybranych (z opisanej wyżej listy) czynników dokonany został podział możliwych do wykonania działań prewencyjnych (proaktywnych) lub reaktywnych, które pozytywnie wpłynąć powinny na płynność pracy firmy działającej w obszarze logistyki. Tym samym uznać można, że cele postawione na początku niniejszego tekstu, do których należały:

- identyfikacja czynników wpływających na stabilność ekonomiczną firm z branży TSL z naukowego punktu widzenia,
- próba ustalenia elementów mających wpływ na stateczność pracy przedsiębiorstw logistycznych na podstawie źródeł popularnonaukowych z odniesieniem do własnych obserwacji z przedsiębiorstwa magazynowego,
- ramowy opis możliwych metod działania, które przyczynić się mogą do niwelacji skutków działania czynników destabilizujących firmy TSL z ekonomicznego punktu widzenia,

zostały spełnione. Należy jednak podkreślić, że temat ze względu na swoją obszerność nie został wyczerpany, a niniejsza praca stanowić może podstawę do dalszych rozważań naukowych w opisywanym temacie.

BIBLIOGRAFIA

Bartos W., Matuszewska-Kubicz A.

2022 *System wynagradzania całkowitego a motywowanie pracowników branży TSL w perspektywie studentów logistyki*, [w:] *Ekonomia. Branża TSL wobec wyzwań zrównoważonego rozwoju – wybrane aspekty*, red. Ł. J. Kozar, A. Matuszewska-Kubicz, Łódź, s. 75-89.

Bąk-Sokołowska M.

2018 *Zrównoważona logistyka jako strategia biznesowa*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, nr 505, s. 169-191.

Bombiak E.

2008 *Skuteczność narzędzi motywowania pracowników a sytuacja finansowa przedsiębiorstw sektora spożywczego*, „Zeszyty Naukowe SGGW – Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej”, nr 64, s. 153-161.

Brudner W.

2020 *Determinanty i tendencje zmian na rynku magazynowym w Polsce*, „Gospodarka Materiałowa i Logistyka”, nr 11, str. 2-12.

Cywiński M.

2018 *Wyzwania w branży TSL*, „Zeszyty Naukowe ZPSB Firma i Rynek”, nr 2 (54), s. 41-48.

Dziurny A.

2019 *Determinanty bezpieczeństwa ekonomicznego w logistyce*, „Gospodarka Materiałowa i Logistyka”, nr 10, s. 168-182.

Jankowski Ł.

2022 *Bieżące wyzwania związane z zatrudnieniem pracowników w sektorze magazynowym – analiza przyczyn i propozycje rozwiązań*, [w:] *Międzynarodowa Innowacyjność i Konkurencyjność w XXI w. Aspekty Innowacyjne*, red. R. Luft, Lublin, s. 25-38.

Koral J.

2013 *Uwarunkowania bezrobocia popegeerowskiego na Warmii i Mazurach*, „Uniwersyteckie Czasopismo Socjologiczne”, nr 8, s. 32-40.

Milo W., Małaczewski M., Szafrąński G., Ulrichs M., Wośko Z.

2010 *Stabilność rynków kapitałowych a wzrost gospodarczy*, Warszawa.

Okręglińska M.

2014 *Zarządzanie płynnością finansową polskich przedsiębiorstw w warunkach dekonunktury gospodarczej – wybrane aspekty*, „Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie”, nr 74, s. 405-414.

Osbert-Pociecha G.

2008 *Proaktywne zarządzanie elastycznością organizacji*, „Organizacja i Kierowanie”, nr 3 (133), s. 23-41.

Skubiak B.

2014 *Wzrost gospodarczy w kontekście rozwoju zrównoważonego*, „Ekonomia i Środowisko”, nr 3 (50), s. 216-222.

Smorczevska-Mickiewicz B.

2016 *Trendy logistyki e-commerce na przykładzie start-upów*, „Przedsiębiorczość i Zarządzanie”, nr 17 (12.1), s. 361-378.

Stasiuk-Piekarska A. K.

2015 *Metody zarządzania jakością jako wsparcie zarządzania ryzykiem*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej. Organizacja i Zarządzanie”, nr 66, s. 133-145.

Szydło S.

2013 *Stabilność gospodarki a finansowe uwarunkowania stabilności przedsiębiorstw*, „Studia Ekonomiczne”, nr 145, s. 123-137.

Wiśniewska E., Puchała M.

2019 *Transport śródlądowy w Polsce – powrót do tradycji*, „Zarządzanie innowacyjne w gospodarce i biznesie”, nr 1 (28), s. 93-115.

Wolak M., Lysionok A., Kosturek B., Ziemkowska D., Wiśniewski J., Wawryszuk B., Kawa A., Davidson R., Maćkowiak M., Starzyk M., Kuliowska-Wielgus A.

2019 *Rewolucja technologiczna. Kierunki rozwoju branży TSL*, Wrocław.

Zysiński M., Krysiuk C.

2018 *Analiza trendów na polskim rynku TSL w latach 2007-2016*, „Autobusy: technika, eksploatacja, systemy transportowe”, nr 6, s. 1155-1163.

Źródła internetowe:

Przybylski R., 2023, Co czeka branżę TSL w 2023 roku?, „Rzeczpospolita”, <https://logistyka.rp.pl/logistyka-kontraktowa/art38027171-co-czeka-branze-tsl-w-2023-roku> [dostęp: 28.08.2023].

Rykowska M., 2021, Raport: Polski Rynek Magazynowy w 2020 r. i prognozy dla 2021 r., <https://www.axiimmo.com/raporty-i-publicacje/raport-polski-rynek-magazynowy-2020-r-prognozy-2021-r> [dostęp: 28.08.2023].

Rykowska M., 2022, Raport: Polski Rynek Magazynowy w 2021 r. i prognozy na 2022 r., <https://www.axiimmo.com/raporty-i-publicacje/raport-polski-rynek-magazynowy-w-2021-r-prognozy-na-2022-r> [dostęp: 28.08.2023].

Rykowska M., 2023, Raport: Polski Rynek Magazynowy 2022 podsumowanie i prognozy na 2023 r., <https://www.axiimmo.com/raporty-i-publicacje/raport-polski-rynek-magazynowy-2022-podsumowanie-i-prognozy-2023> [dostęp: 28.08.2023].

ECONOMIC STABILITY OF NATIONAL TSL WAREHOUSING COMPANIES AFTER THE CRISES OF 2019-2022

Summary: The economic stability of companies is a very topical topic due to the occurrence of major crises in the past years such as the COVID-19 pandemic, the war in Ukraine, the drastic increase in inflation or the disruption of global supply chains. In the current study, this topic is broken down strictly from the perspective of TSL companies, by addressing topics such as: the definition of economic stability of a company, the identification of factors influencing it (in the context of logistics companies) or a framework description of actions aimed at levelling the effects of economic destabilisation of an organisation. The component factors of this text described in this way were realised through the research methods described below, which include: 1) a review of the literature on the subject; 2) a framework analysis of the data available in popular scientific Internet sources; 3) participatory observation in a real enterprise operating in the TSL industry.

Keywords: economic stability, TSL, logistics, crisis, financial stability

WPŁYW EPIDEMII COVID-19 NA GOSPODARKE POLSKI

Streszczenie: Celem niniejszej pracy była analiza wpływ pandemii Covid-19 na sytuację gospodarczą Polski. Epidemia wywołała globalny kryzys zdrowotny i ekonomiczny oraz istotnie wpłynęła na kondycję finansową większości krajów świata. W opracowaniu postanowiono przeanalizować kilka podstawowych miar sytuacji ekonomicznej kraju, jak: PKB, deficyt i dług sektora instytucji rządowych i samorządowych, inflacja, eksport oraz sytuację finansową polskich przedsiębiorstw. W celu zbadania powyższych wskaźników oraz ich efektywnego zinterpretowania dokonano porównania sytuacji gospodarczej polski i innych krajów Unii Europejskiej. Choć początkowe fale pandemicznych obostrzeń i ograniczeń zostały złagodzone, wiele sektorów wciąż odczuwa skutki kryzysu, a odbudowa gospodarcza kraju nadal pozostaje priorytetem.

Słowa kluczowe: Covid-19, pandemia, obostrzenia, PKB, inflacja, kryzys

WPROWADZENIE

Epidemie chorób zakaźnych nie są nowym zjawiskiem i cyklicznie pojawiają się na świecie od setek lat. Oprócz tego, że zbierają żniwa w postaci żyć ludzkich mają ogromny wpływ na sytuacje ekonomiczną danego regionu. Na czas ich występowania wszystkie inne problemy odchodzą na drugi tor, a priorytety ludzi i władz widocznie się zmieniają. COVID-19 to ostra choroba układu odpornościowego, której szybkie rozprzestrzenianie się skutkowało ogłoszeniem 11 marca 2020 roku przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) – stanu globalnej pandemii Covid-19. Zakazy i obostrzenia były implementowane przez coraz to większą ilość państw i ostatecznie dotknęły około 90% światowej populacji.

Pandemia COVID-19, a szczególnie pierwsze kilka miesięcy jej występowania kojarzy się głównie ze stresem i lękiem. Głównym źródłem tego strachu było zwiększone prawdopodobieństwo ciężkiej choroby lub nawet śmierci swojej lub bliskich osób oraz duża niepewność związana z sytuacją ekonomiczną oraz „lęk przed jutrem”, na co wpływ miały dynamicznie zmieniające się zasady i podejścia mediów do tej sytuacji. Podwyższone napięcie emocjonalne miało widoczny wpływ na wzrost awersji do ryzyka inwestorów, co skutkowało spadkami na światowych giełdach papierów wartościowych. Spustoszenia i straty gospodarcza związane z COVID-19 są obecnie porównywane do kryzysu 2008-2009 czy Wielkiej Depresji w latach 1929-1933 [Czech i in. 2020: 5].

Celem opracowania jest zbadania oraz diagnoza sytuacji gospodarki Polski w czasie pandemii Covid-19. W tym celu w pracy przeanalizowane zostały PKB, deficyt i dług sektora instytucji rządowych i samorządowych, inflacja, eksport oraz sytuacja finansowa polskich przedsiębiorstw. W opracowaniu skupiono się na analizie sytuacji ekonomicznej Polski w latach 2020-2021, ponieważ wydaje się, że to w tym czasie pandemia miała największy wpływ na gospodarkę. W późniejszych latach ciężko jest już wyodrębnić pandemię jako bezpośrednią przyczynę aktualnej sytuacji finansowej Polski, ze względu na inne istotne wydarzenia.

WPŁYW PANDEMII NA SYTUACJĘ GOSPODARCZĄ POLSKI

Obostrzenia covidowe

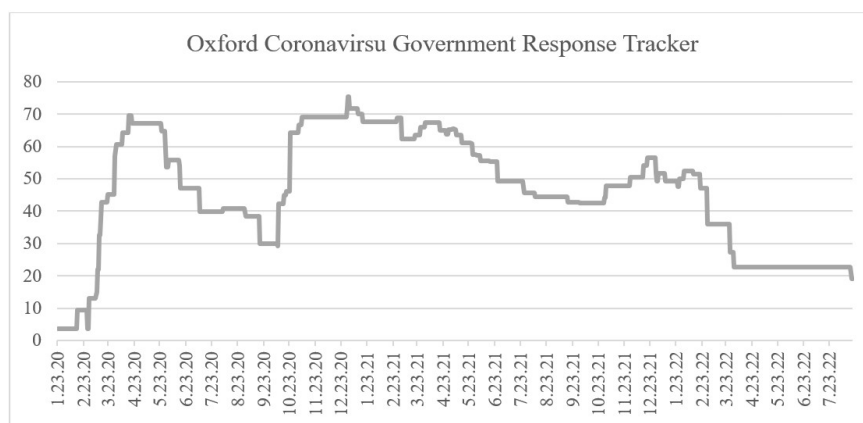
Pomimo, że pierwsze informacje dotyczące koronawirusa pojawiły się w polskich mediach już 15 lutego, to na początku nie był to temat z pierwszych stron gazet. O chorobie zaczęło się robić głośniejsze od 23 lutego, a w momencie diagnozy pierwszego polskiego pacjenta z Covid-19 - 4 marca 2020 roku o koronawirusie mówili już wszyscy – media oraz rządzący. Na początku pandemii obostrzenia stosowane przez rząd były wyjątkowo restrykcyjne. Poniżej przedstawiam najważniejsze z nich:

1. Od 12 marca 2020 r. zamknięte zostały wszystkie placówki oświatowe (szkoły, przedszkola, uczelnie).
2. Od 13 marca 2020 r. zamknięte zostały restauracje, kina, teatry, muzea i galerie sztuki.

3. Od 23 marca 2020 r. wprowadzono zakaz opuszczania domu bez ważnego powodu.
4. Od 31 marca 2020 r. wprowadzono ograniczenie liczby osób w sklepach i marketach.
5. Od 9 kwietnia 2020 r. wprowadzono nakaz noszenia maseczek [Podsumowanie Lockdown-u... 2021].

Obostrzenia były stopniowo luzowane od maja 2020 r., aż do zniesienia większości z nich w czerwcu 2020 r. Wszystkie powyższe działania wiązały się z bardzo szerokim i restrykcyjnym podejściem do pandemii, co jak nietrudno się domyślić – oprócz oczekiwanego ograniczenia rozprzestrzeniania się wirusa, mogło mieć negatywny wpływ na funkcjonowanie polskiej gospodarki [Miron-Staniszewski 2022: 61-62].

Wskaźnikiem dobrze ilustrującym jak wyglądały obostrzenia w Polsce na kolejnych etapach rozwoju pandemii jest Oxford Coronawirusu Government Response Tracker (OxCRGT) – indeks będący złożoną miarą dziewięciu wskaźników. Wskaźniki użyte do obliczenia jego wartości to: zamknięcie szkół, zamknięcie miejsc pracy, odwołanie imprez publicznych, ograniczenie zgromadzeń publicznych, zamknięcie transportu publicznego, wymagania dotyczące pozostania w domu, publiczne kampanie informacyjne, ograniczenia w ruchu wewnętrznym oraz kontrola podróży międzynarodowych. Indeks w danym dniu jest obliczany jako średni wynik z dziewięciu metryk, z których każda przyjmuje wartość od 0 do 100. Wyższy wynik wskazuje na bardziej rygorystyczną reakcję, co oznacza, że 100 to najostrożniejsza reakcja [Raport University of Oxford...].

Rysunek 1. Indeks „surowości”

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [Raport University of Oxford...].

Analiza powyższych danych wskazuje na to, że najbardziej restrykcyjne zasady rząd przyjął w kwietniu-maju 2020 roku, a później od końca października do końca maja 2021 roku (w tych okresach wskaźnik wynosił ponad 60). W tym momencie warto również podkreślić, że ilość restrykcji covidowych wprowadzanych przez rząd nie była istotnie skorelowana z sytuacją pandemiczną w Polsce, ze względu na to, że szczytowy moment pandemii przypadł w Polsce na 2 lutego 2022 roku, wtedy odnotowano 1298 nowych przypadków na milion mieszkańców [Miron-Staniszewski 2022: 62-64].

Produkt krajowy brutto

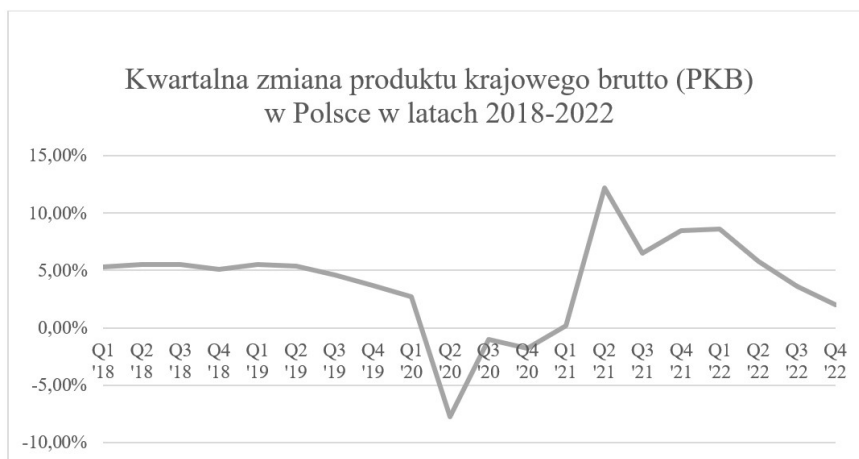
W latach 2014-2018 Polska pozostawała na ścieżce wzrostu gospodarczego, a tempo wzrostu PKB wyraźnie wzrastało. W 2019 r. realne tempo wzrostu PKB (wg Eurostatu) osiągnęło poziom 4,7%, co było znacznie wyższe niż średnia unijna (1,8%). W kolejnym roku nastąpiło spowolnienie gospodarcze, a następnie recesja w UE, spowodowane światową pandemią koronawirusa i częściową blokadą, która wstrzymała działalność gospodarczą. W 2020 roku PKB w UE zmniejszył się o 5,9%. Spadek w Polsce był mniej drastyczny, ale nadal znaczący: 2,2%. Jednak PKB Polski wzrósł w 2021 roku o 5,9% (będąc o 0,5% wyższym niż dla UE) – tabela 1.

Tabela 1. Roczne tempo wzrostu PKB

	2019	2020	2021
EU-27 średnia	1.8	-5.9	5.4
Polska	4.7	-2.2	5.9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [Eurostat 3].

Poniższy wykres pokazuje kwartalną zmianę PKB w Polsce w latach 2018-2022 rok do roku. Jak widać, największy spadek w porównaniu do ubiegłego roku miał miejsce w II kwartale roku 2021 i wynosił aż -7,8%. W przeliczeniu na kwoty bezwzględne – pierwszy lockdown kosztował 25 miliardów złotych w samym spadku PKB w drugim kwartale [*Podsumowanie Lockdown-u... 2021*].

Rysunek 2. Kwartalna zmiana PKB w Polsce
 Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [Quarterly change...].

Deficyt i dług sektora instytucji rządowych i samorządowych w Polsce

Stabilne finanse publiczne są powinny być podstawą w prowadzonej przez państwo polityce fiskalnej. Granica pomiędzy rozważnym wydawaniem środków pieniężnych przez rządy, a niebezpiecznym zadłużaniem państwa jest jednak bardzo cienka. Dążenie do określonych celów bez należytej rozważności może doprowadzić kraj do popadania w coraz to większe zadłużenie, a w skrajnych warunkach nawet bankructwo. W tym momencie warto zaznaczyć, że w Polsce aspekty dotyczące stabilności finansowej są regulowane prawnie – dług publiczny może wynosić maksymalnie 3/5 rocznego PKB [Konstytucja RP].

Pandemia Covid-19 miała bezpośredni wpływ na spadek produkcji i popytu w gospodarce, co wiązało się z potrzebą wydawania dodatkowych środków finansowych przez rządy. Aby sprostać tym potrzebom, polski rząd zdecydował się na zwiększenie deficytu budżetowego oraz emisję obligacji przez podmioty rządowe i samorządowe. Jednakże dług zaciągnięty w ten sposób nie został uwzględniony w państwowym długi publicznym – przez co nie zostały osiągnięte progi oszczędnościowe. W związku z tym, nie było prawnej potrzeby podejmowania działań oszczędnościowych ani równoważących budżet państwa [Jarocki 2020: 111].

Jak pokazane zostało w poprzednim rozdziale, PKB Polski znacznie spadło w II i III kwartale 2020 roku. Wiązało się to bezpośrednio z potrzebą

„dofinansowania” gospodarki, a tym samym wzrostem wydatków budżetowych. Zgodnie z danymi EUROSTATU deficyt budżetowy w Polsce wzrósł znacznie w roku 2020, ale nie odbiegał on widocznie od średniej unijnej [Eurostat 1].

Tabela 3. Deficyt budżetowy w Polsce i Unii Europejskiej w roku 2019 i 2020

	2019	2020	2021
Polska	0,7%	6,9%	1,8%
Unia Europejska	0,5%	6,7%	4,6%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [Eurostat 1].

Dług publiczny w Polsce nie przekroczył w roku 2020 ustawowych 60% i był znacznie niższy od średniej unijnej – wynosił 57,5% PKB. W Unii Europejskiej wystąpiła w tym roku duża rozbieżność, gdyż kraje takie jak Estonia, Luksemburg czy Bułgaria miały dług publiczny poniżej 30%, a Grecja czy Włochy powyżej 150%.

Zgodnie z ustawą budżetową z początku roku 2020 dochody i wydatki państwa na rok zostały w tym roku przewidziane na 435.340 mln złotych. W październiku tego samego roku przyjęta została jednak nowelizacja ustawy, zakładająca deficyt budżetowy na poziomie 109.347,6mln złotych. Ostateczny deficyt wyniósł jednak 85.014,3 mld [GOV 7]. Większość tych wydatków została pokryta ze źródeł krajowych, głównie z rekordowej emisji obligacji – w 2019 roku zanotowano wzrost ich emisji o 64%.

W tym momencie warto zwrócić uwagę na metodologię liczenia długu publicznego w Polsce, która zgodnie z definicją to „wartość nominalną zobowiązań jednostek sektora finansów publicznych po wyeliminowaniu wzajemnych zobowiązań między jednostkami tego sektora”. Oznacza to, że do państwowego długu publicznego nie zalicza się długu sektora instytucji rządowych i samorządowych. Pomimo, że we wcześniejszych latach różnice te nie były wysokie (wynosiły zazwyczaj około 2-3%) to w roku 2020 widocznie się to zmieniło. PDP wyniosło wtedy 48%, a EDP 57,6% [GOV 6].

Tabela 4. Wysokość długu publicznego według metodologii PDP i EDP

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
PDP	48,7%	51,8 %	48,3%	46,4%	43,3%	48,0%
EDP	51,3%	54,2%	60,6%	48,8%	45,7%	57,6%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [GOV 5].

Na koniec IV kwartału 2020 r. dług sektora instytucji rządowych i samorządowych (dług EDP) stanowiący jeden z elementów kryterium fiskalnego z Maastricht wyniósł 1.336,1 mld zł, co oznaczało wzrost o 290,4 mld zł (+27,8%) w porównaniu z końcem roku 2019 [GOV 5]. Państwowy dług publiczny pozostał jednak poniżej 55% co oznaczało, że nie było jeszcze prawnego obowiązku wprowadzenia procedury ostrożnościowej. W przypadku konieczności uruchomienia takiej procedury stosuje się następujące narzędzia, aby obniżyć zadłużenie państwa (poniższe wytyczne dotyczą tzw. pierwszego prognozy, czyli sytuacji gdy dług publiczny mieści się pomiędzy 55%-60%). Rada Ministrów uchwala projekt ustawy, w którym m.in.:

1. nie przewiduje deficytu budżetu państwa;
2. nie przewiduje się wzrostu wynagrodzeń pracowników państwowej sfery budżetowej;
3. wprowadza się zakaz udzielania pożyczek i kredytów z budżetu państwa
4. Rada Ministrów przedstawia sejmowi program sanacyjny mający na celu obniżenie relacji PDP/PKB do poziomu poniżej 55% [Ustawa o finansach publicznych].

Na tak wysoką różnicę w tych dwóch wartościach wpływ miały głównie:

- emisje obligacji przez Bank Gospodarstwa Krajowego (BGK) w wysokości 99448,9 mln zł,
- emisje obligacji przez Polski Fundusz Rozwoju (PFR) w wysokości 65400,0 mln zł,
- wzrost zadłużenia Krajowego Funduszu Drogowego o 6089,4 mln zł [GOV 6].

Środki służące finansowaniu pandemii pozyskiwane były głównie z Funduszu Przeciwdziałania Covid-19 utworzonego w BGK. Ochrona przedsiębiorców w czasach pandemii realizowana była przez rządowe programy „Tarcza finansowa Polskiego Funduszu Rozwoju” [GOV 4]. Pomimo, że środki te nie zostały wliczone do długu publicznego to bez wątpienia obciążały i nadal obciążają one polskie instytucje publiczne.

Tarcza Antykryzysowa była pakietem działań rządu polskiego mających na celu wsparcie polskiej gospodarki w związku z pandemią Covid-19. W ramach tarczy antykryzysowej polscy przedsiębiorcy mogli otrzymać pomoc finansową w postaci m.in.:

1. Dopłat do wynagrodzeń pracowników – przedsiębiorcy w trudnej sytuacji finansowej mogli skorzystać z dopłat do wynagrodzeń dla pracowników.
2. Kredytów preferencyjnych - rząd wprowadził kredyty preferencyjne z gwarancją Banku Gospodarstwa Krajowego, które były przeznaczone dla przedsiębiorców poszkodowanych przez pandemię.
3. Zwolnień z opłat za ZUS - przedsiębiorcy mogli skorzystać z możliwości zwolnienia z opłat na ZUS w okresie od marca do maja lub od kwietnia do maja (w zależności od wielkości firmy).
4. Wypłaty postojowego – zleceniobiorcy oraz osoby samozatrudnione, którzy z powodu pandemii musieli zawiesić działalność, mogli otrzymać postojowe w wysokości 2 080 zł za każdy miesiąc przerwy.
5. Subwencji do wynagrodzeń - przedsiębiorcy z sektorów dotkniętych pandemią (m.in. turystyka, hotelarstwo, gastronomia) mogli otrzymać subwencję do wynagrodzeń pracowników [GOV 2].

Inflacja w Polsce

Pandemia Covid-19 wyraźnie wpłynęła na wyhamowanie aktywności gospodarczej. Wpływ pandemii na inflację w Polsce był złożony i wymagał uwzględnienia wielu czynników. Na początku pandemii, wiosną 2020 r., wystąpił spadek inflacji, który wynikał z kilku czynników, m.in.:

1. Spadku cen ropy naftowej i innych surowców, co wpłynęło na spadek cen paliw i energii.
2. Ograniczenia konsumpcji i zamknięcie niektórych sektorów gospodarki, co spowodowało spadek popytu i cen.
3. Zastosowanie przez rząd polityki stymulacyjnej, w tym m.in. wprowadzenie tarczy antykryzysowej, co ograniczyło spadek aktywności gospodarczej i utrzymało stabilność cen.
4. Wdrażanie przestojów produkcyjnych czy redukcja zatrudnienia, które doprowadziły do ograniczenia poziomu cen [Raport EBC... 2020].

Rok 2021 przyniósł z kolei dynamiczny wzrost poziomu cen w większości krajów Unii Europejskiej. Nastąpił silny wzrost aktywności gospodarczej, które pociągnęło za sobą zwiększenie popytu na surowce, energię czy towary. Z uwagi na wciąż występujące zaburzenia w łańcuchach dostaw, wiązało się to z niewystarczającą podażą, która z kolei wpłynęła na wzrost ich cen.

Do tego dochodziły działania rządowe mające na celu zmniejszenia skutków pandemii oraz ekspansywna polityka gospodarcza (niskie stopy procentowe) [Nazarczak, Cicha-Nazarczak, Szczepańska 2022: 48-49]. W roku 2021 wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych wzrósł o 5,1% w porównaniu z rokiem poprzednim, co było dopiero początkiem dynamicznego wzrostu cen – rysunek 3.

Rysunek 3. Roczne wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [GOV 1].

Poziom eksportu

Polska dobrze poradziła sobie z utrzymaniem wysokiego poziomu eksportu porównując do innych krajów UE. Spadek eksportu rok do roku w Polsce wystąpił jedynie w II kwartale 2020 roku (rysunek 4). W Unii Europejskiej z kolei utrzymywał się na niższym poziomie przez cały 2020 rok w porównaniu do roku poprzedniego. Stosunkowo niski wpływ na eksport miał miejsce w krajach cechujących się dużym zróżnicowaniem struktury produktowej, ze względu na większą możliwość do dostosowania się do zmieniających się warunków. Gospodarki z dużym udziałem paliw czy środków transportu były bardziej narażone na negatywny wpływ pandemii na eksport, w przeciwieństwie do krajów, w których duży udział w eksporcie stanowiły głównie produkty żywnościowe [Nazarczak, Cicha-Nazarczak, Szczepańska 2022: 48-51].

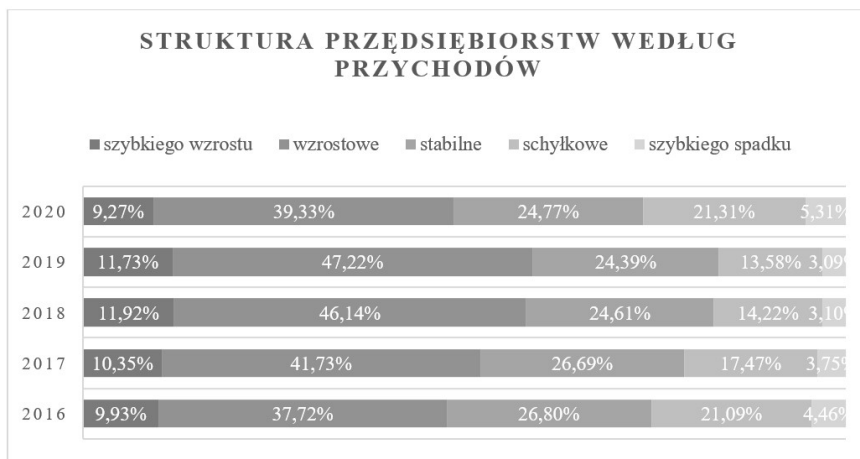

Rysunek 4. Wskaźnik wolumentu eksportu towarów i usług w Polsce 2019-2021
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [Eurostat 2].

Wpływ pandemii Covid-19 na sytuację finansową polskich przedsiębiorstw

W celu zbadania wpływu pandemii Covid-19 na sytuację finansową polskich przedsiębiorstw przeanalizowane dane zgromadzone w Banku Danych Lokalnych w latach 2010-2021. Badanie dotyczy sektora prywatnego, dlatego że ta właśnie część stanowi ponad 95% wszystkich podmiotów polskiej gospodarki. Zgodnie z danymi GUS w 2020 roku zanotowano najniższy wskaźnik powstawania nowych przedsiębiorstw, wynosił on 10,3%, a w latach 2016-2019 kształtował się on na poziomie ponad 12% [GOV 3].

Jak pokazuje powyższy wykres w każdym z badanych okresów przedsiębiorstwa wzrostowe stanowią największy odsetek badanych przedsiębiorstw. Jednak w roku 2020 ich odsetek spadł o ponad 12 punktów procentowych. Największą wartość przez analizowany okres osiągał ten odsetek przedsiębiorstw szybkiego spadku. Porównując rok 2016 i 2020 można wskazać, że struktura przedsiębiorstw w tych latach była na bardzo zbliżonym poziomie, co może być skutkiem dużych nakładów pieniężnych jakie rząd przeznaczył na pomoc finansową dla przedsiębiorstw [GOV 3].

Rysunek 5. Struktura przychodów przedsiębiorstw w Polsce a latach 2016-2019
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [GOV 3].

Następnie postanowiono przeanalizować roczny raport upadłościowy firmy COFACE. Łącznie niewypłacalność w roku 2020 ogłosiło 1243 firm co w porównaniu do 2019 co stanowiło o 22% więcej. Co ciekawe, sąd ogłosił postanowienia o upadłości i restrukturyzacji jedynie 887 polskich przedsiębiorstw (o 13% mniej niż w 2019 roku). Wynika to z faktu wprowadzenia uproszczonej wersji ogłoszenia niewypłacalności – uproszczone postępowania o zatwierdzenie układu w Monitorze Sądowym i Gospodarczym (bez konieczności rejestracji w sądzie). Dokładne dane przedstawiono poniżej:

- Uprozczone postępowanie o zatwierdzenie układu, które stanowiło 19% wszystkich niewypłacalności i zostało ogłoszone przez 356 przedsiębiorstw, pomimo, że uproszczona procedura obowiązywała od końca czerwca 2020, czyli firmy miały jedynie pół roku na skorzystanie z tej możliwości.
- Największą liczbę ogłoszonych niewypłacalności stanowiły upadłości likwidacyjne, których było 507 przypadków. Oznacza to, że stanowiły one 41% wszystkich zgłoszonych niewypłacalności.
- Statystyki dotyczące poszczególnych branż odzwierciedlają sytuację na rynku, która jest efektem wprowadzonych obostrzeń związanych z pandemią oraz dwoma lockdownami. Największy wzrost niewypłacalności, wynoszący 54%, odnotowano w sektorze usług, szczególnie w zakwaterowaniu i gastronomii, gdzie wzrost wyniósł aż 186%. Branża handlu detalicznego również doświadczyła

znaczącego wzrostu niewypłacalności o 39%, podobnie jak sektor transportu, gdzie wzrost wyniósł 36%. Warto również zauważyć znaczny wzrost niewypłacalności w sektorze rolnictwa, który wyniósł 52%. Ten wzrost częściowo wynika z coraz częstszego wykorzystywania postępowania niewypłacalności jako sposobu na zakończenie działalności w tej branży [Coface 2021].

Od 1 grudnia 2021 roku uproszczona procedura o ogłoszeniu niewypłacalności została na stałe wpisana do polskiego systemu prawnego. Jednak pomimo zniesienia większości pandemicznych ograniczeń niewypłacalność nadal rosła, a w 2021 roku zwiększyła się aż o 71% z łączną ilością niewypłacalnych przedsiębiorstw na poziomie 2125 (najwyższa wartość od 20 lat). Oprócz negatywnego wpływu pandemii na sytuację finansową polskich przedsiębiorstw, przyczyny tak wysokich niewypłacalności można doszukiwać się również w uproszczonym postępowaniu. Postępowania te bardzo zyskały na popularności i można przypuszczać, że firmy w trudnej sytuacji płynnościowej chętniej sięgały po to rozwiązanie niż po postępowanie egzekucyjne przeciwko dłużnikowi. Branżami, które najczęściej ogłosiły niewypłacalność zarówno w roku 2020 jak i w 2021 jest handel (hurtowy i detaliczny) [Coface 2022].

Częste upadki hurtowników miały jednak głównie związek z silną konkurencją w branży niż z sytuacją wywołaną przez pandemię. Większe problemy miała jednak branża detaliczna. Wzrost niewypłacalności tego sektora o 40% w 2020 roku miał duży związek z restrykcjami wprowadzonymi przez rząd, co wiązało się z radykalnym ograniczeniem działalności dla wielu firm z tego sektora. Z kolei w 2021 roku dalszy wzrost upadłości o prawie 60% w porównaniu z rokiem poprzednim miał silny związek z rosnącą inflacją. Wpływ na to miały również ograniczenia popytowe, wahania cen surowców czy ograniczenia w działaniu łańcucha dostaw produktów. Branżą, która najmocniej została dotknięta przez pandemię jest jednak branża usługowa. Wiele placówek przez dłuższy czas było wyłączonych z działalności, a cała branża tak naprawdę przez cały rok borykała się z ograniczeniami w swobodnym prowadzeniu działalności gospodarczej [Coface 2022].

PODSUMOWANIE

Epidemie chorób zakaźnych są występującym od wieków zjawiskiem, które mają negatywny wpływ na ludzkie życie i sytuację ekonomiczną. Pandemia Covid-19, ogłoszona przez WHO w marcu 2020 roku, spowodowała

zakazy i obostrzenia w większości krajów, oddziałujące na prawie całą światowej populacji. Pierwsze miesiące pandemii kojarzą się głównie ze stresem, lękiem oraz niepewnością związaną z chorobą i sytuacją ekonomiczną. To z kolei wpłynęło na spadki na światowych giełdach papierów wartościowych i zwiększoną awersję do ryzyka inwestorów.

Podsumowując, pandemia Covid-19 miała znaczący wpływ na sytuację gospodarczą Polski, co widać najbardziej na przykładzie lat 2020-2021. W 2019 roku tempo wzrostu PKB wyniosło 4,7%, przewyższając średnią unijną. Jednak w 2020 roku spowodowana pandemią koronawirusa recesja spowolniła gospodarkę UE, w tym Polskę, która odnotowała spadek PKB o 2,2%. W 2021 roku PKB Polski wzrosło o 5,9%, przewyższając średnią unijną o 0,5%. Największy spadek PKB w Polsce wystąpił w drugim kwartale 2021 roku wyniósł aż -7,8%. Jak przedstawiono powyżej, pandemia Covid-19 spowodowała spadek produkcji i popytu, co wymagało dodatkowych wydatków rządowych. W celu sprostania tym potrzebom, rząd zwiększył deficyt budżetowy i emisję obligacji. W 2020 roku dług publiczny w Polsce wyniósł 57,5% PKB, pozostając poniżej ustawowego limitu 60%. W ramach tarczy antykryzysowej wprowadzonej w związku z pandemią, przedsiębiorcy otrzymali wsparcie finansowe w postaci dopłat do wynagrodzeń, kredytów preferencyjnych i zwolnień z opłat ZUS, mających na celu wsparcie polskiej gospodarki.

Działania związane z pobudzeniem gospodarki w czasie ograniczeń covidowych wywołały spadek inflacji, związany m.in. ze spadkiem cen surowców, ograniczeniami konsumpcji i wprowadzeniem polityki stymulacyjnej. Jednak w 2021 roku nastąpił dynamiczny wzrost cen w większości krajów Unii Europejskiej, do czego przyczyniły się wzrost aktywności gospodarczej, niewystarczająca podaż surowców oraz działania rządowe. W Polsce wskaźniki cen towarów i usług wzrosły o 5,1% w porównaniu z rokiem poprzednim. Ten trend wzrostowy w cenach był dopiero początkiem rosnącej inflacji. Polska w okresie pandemii utrzymywała wysoki poziom eksportu w porównaniu do innych krajów UE. Spadek eksportu wystąpił tylko w drugim kwartale 2020 roku, podczas gdy w UE był on ujemny przez cały rok 2020.

W 2020 roku odnotowano najniższy wskaźnik powstawania nowych firm od 2010 roku, co może być rezultatem wprowadzonych obostrzeń i ograniczeń związanych z pandemią. Wzrost liczby ogłoszonych niewypłacalności w 2020 roku wyniósł 22% w porównaniu do 2019 roku, a sektory usług, handlu detalicznego, transportu i rolnictwa były szczególnie dotknięte tym problemem. W 2021 roku, mimo zniesienia większości pandemicznych

ograniczeń, liczba ogłoszonych niewypłacalności nadal wzrosła o 71%, osiągając najwyższy poziom od 20 lat. Reasumując, pandemia Covid-19 ma istotny wpływ na gospodarkę polski - doprowadziła do spadku powstawania nowych firm, wzrostu niewypłacalności oraz negatywnie oddziaływała na kluczowe miary kondycji gospodarczej kraju.

BIBLIOGRAFIA

Czech K., Karpio A., Wielechowski M., Woźniakowski T., Żebrowska-Suchodolska D.

2020 *Polska gospodarka w początkowym okresie pandemii Covid-19*, Warszawa.

Jarocki T.

2020 *Covid-19 a stabilność systemu finansów publicznych w Polsce. Wpływ pandemii na bezpieczeństwo ekonomiczne kraju*, „Nauki humanistyczne, społeczne i techniczne”, s. 115-116.

Miron-Staniszewski R.

2022 *Gospodarka polska w czasie pandemii COVID-19: spowolnienie czy regres?*, „Studia Politologiczne”, nr. 65, s. 58-86.

Nazarczak J., Cicha-Nazarczak M., Szczepańska K.

2022 *Wrażliwość polskiej gospodarki na zmiany wywołane pandemią COVID-19*, Olsztyn.

Akty Prawne:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz. U. z 1997 r. Nr 78poz).

Ustawa z dnia 27 sierpnia 2009 o finansach publicznych (Dz.U. 2009 nr 157 poz. 1241).

Źródła internetowe:

Coface 2021, *Raport roczny Coface: Niewypłacalność firm w Polsce w 2020 roku*, COFACE, Warszawa 2021, <https://www.coface.pl/Aktualnosc-i-media/Biuro-prasowe/Roczny-raport-upadlosciowy-Coface-Niewypłacalności-przedsiębiorstw-w-Polsce-w-2020-roku> [dostęp: 8.06.2023].

- Coface 2022, *Raport roczny Coface: Niewypłacalność firm w Polsce w 2021 roku*, COFACE, Warszawa 2022, <https://www.coface.pl/Aktualnosci-i-media/Biuro-prasowe/Raport-roczny-Coface-Niewypłacalnosci-firm-w-Polsce-w-2021-r> [dostęp: 8.06.2023].
- Eurostat 1, *Government deficit/ surplus, debt and associated data*, Eurostat, www.eurostat.ec.europa.eu, [dostęp: 8.06.2023].
- Eurostat 2, *International trade in goods*, Eurostat, www.eurostat.ec.europa.eu [dostęp: 8.06.2023].
- Eurostat 3, *Political, social and economic background and trends*, Eurostat, www.eurostat.ec.europa.eu [dostęp: 8.06.2023].
- GOV 1, *Roczne wskaźniki cen towarów i usług konsumpcyjnych od 1950 roku*, Główny Urząd Statystyczny, www.stat.gov.pl [dostęp 10.06.2023].
- GOV 2, *Tarcza antykryzysowa*, Ministerstwo Rozwoju i Technologii, www.gov.pl [dostęp: 10.06.2023].
- GOV 3, *Wybrane wskaźniki przedsiębiorczości w latach 2016-2020*, Główny Urząd Statystyczny, www.stat.gov.pl [dostęp: 8.06.2023].
- GOV 4, Raport Ministerstwa Finansów, *Tarcza Finansowa Polskiego Funduszu Rozwoju*, www.gov.pl, [dostęp: 8.06.2023].
- GOV 5, Raport Ministerstwa Finansów, *Informacja Kwartalna o stanie finansów publicznych w IV kwartale 2020 r. i w całym 2020 roku*, www.gov.pl [dostęp: 8.06.2023].
- GOV 6, Raport Ministerstwa Finansów, *Zadłużenie Sektora Finansów Publicznych IV kw./2020*, www.gov.pl [dostęp: 8.06.2023].
- GOV 7, Raport Ministerstwa Finansów, *Szacunkowe dane o wykonaniu budżetu państwa za styczeń –grudzień 2020*, www.gov.pl [dostęp 8.06.2023].
- Podsumowanie Lockdown-u w Polsce*, Warszawa 2021, <https://zpp.net.pl/wp-content/uploads/2021/01/25.01.2021-Business-Paper-Podsumowanie-lockdownu-w-Polsce.pdf> [dostęp: 8.06.2023].
- Quarterly change in the gross domestic product (GDP) in Poland from 2018 to 2022*, Statista, www.statista.com [dostęp 8.06.2023].
- Raport EBC 2020, *Annual Report 2020*, www.ecb.europa.eu [dostęp: 10.06.2023].

IMPACT OF THE COVID-19 EPIDEMIC ON THE POLISH ECONOMY

Summary: The aim of this study was to analyse the impact of the Covid-19 pandemic on the economic situation of Poland. The epidemic caused a global health and economic crisis and significantly affected the financial condition of most countries in the world. The study decided to analyse several basic measures of the country's economic situation, such as GDP, government deficit and debt, inflation, exports and the financial situation of Polish enterprises. In order to examine the above indicators and interpret them effectively, a comparison of the economic situation of Poland and other European Union countries was made. Although the initial waves of pandemic austerity and restrictions have been eased, many sectors are still feeling the effects of the crisis and the country's economic recovery remains a priority.

Keywords: Covid-19, pandemic, restrictions, GDP, inflation, crisis

ISBN 978-83-67959-16-2